

DANSK KIRKESANGS
ÅRSSKRIFT

1994

Udgivet af
SAMFUNDET DANSK KIRKESANG

under redaktion af
Christian Thodberg
og
Peter Thyssen

DANSK KIRKESANGS ÅRSSKRIFT

1994

Dansk Kirkesangs Årsskrift udgives med støtte af Kulturministeriets bevilling til almenkulturelle tidsskrifter.

Forfatternes adresser:

Mag. art. Erik Skyum-Nielsen, Wilhelm Marstrandsgade 29, 2100 København Ø.

Domprovst Karen Horsens, Domkirkepladsen 4, 4000 Roskilde.
Sanginspektør Arne Berg, Sankt Annæ Gymnasium, Sjælør Boulevard 135, 2500 Valby.

Professor dr. phil. Christian Thodberg, Institut for Kirkekundskab, Århus Universitet, 8000 Århus C.

Biblioteksleder, lektor lic. theol. Carsten Bach-Nielsen, Det teologiske Bibliotek, Århus Universitet, 8000 Århus C.

Kandidatstipendiat, cand. theol. Peter Thyssen, Mejlgade 71, 8000 Århus C.

Sats ved Ulla Kristensen, Sjølund.

Nodesats: Edition Egtved.

Trykt hos Clemenstrykkeriet, Århus.

Dansk Kirkesangs Årsskrifts adresse:

Institut for Kirkekundskab,

Århus Universitet,

Hovedbygningen

8000 Århus C.

Tlf. 89-422238

Indhold

<i>Christian Thodberg:</i> Siden sidst	6
<i>Erik Skyum-Nielsen:</i> Moderne salmer	8
<i>Karen Horsens:</i> Gamle og nye salmer	34
<i>Arne Berg:</i> Hvad er en god salmemelodi?.....	52
<i>Christian Thodberg:</i> Er Laub kommet for at blive?.....	64
<i>Carsten Bach-Nielsen:</i> Fra Siunge-Kor til Svane-Sang	84
<i>Peter Thyssen:</i> Var Brorson pietist?.....	100

Siden sidst

Med 1994-udgaven af Dansk Kirkesangs Årsskrift forsøger vi atter at få det til at svare til sit navn: hvert år sit årsskrift. For Samfundet Dansk Kirkesang blev 1994 et særligt vigtigt år, idet vi her gik over til en ny mødeform (til erstatning af de tidligere sommermøder). Som det fremgik af formandsberetningen i årsskriftet 1993, synes det af forskellige grunde ikke længere muligt at opretholde kursusformen af en uges varighed. I stedet valgte vi da at satse på, i fremtiden at afholde kurser over en weekend. Det første af slagsen fandt sted på Grundtvigs Højskole Frederiksborg i Hillerød 27. - 29. maj 1994; over temaet: *Er den danske salme- og meloditradition død eller levende?*

Weekendkurset i Hillerød viste sig meget glædeligt at blive en succes. Kurset, der samlede ca. 70 deltagere, var tilrettelagt med udgangspunkt i den aktuelle salmesituation; herunder ikke mindst det nye kirkeministerielle salmebogstillæg, der udsendtes i foråret 1994. Fredag aften holdt Erik Skyum-Nielsen og Karen Horsens foredrag om gamle og nye salmetekster, mens Arne Berg og Christian Thodberg, samt Jørgen Ernst Hansen lørdag kom med oplæg vedrørende spørgsmålet om salmemelodierne. De fire førstnævnte indlæg bringes i dette årsskrift. Arne Bergs artikel er dog væsentlig kortere end oplægget i Hillerød, der især var lagt an på den praktiske afprøvning af en række nye salmemelodier.

Fra kurset på Grundtvigs Højskole må også nævnes tidligere sanginspektør, mag. art. Niels Møllers musikforedrag lørdag aften om Mogens Wöldikes korstil. Gennem musikindspilninger af Wöldike helt tilbage fra 1920'erne og frem til slutningen af 1970'erne fik vi ikke blot et storartet indtryk af udviklingen i Wöldikes direktionsstil og klangideal, men også en enestående

oversigt over hele den epoke i dansk musikhistorie, Mogens Wöldike repræsenterer. Weekendkurset sluttede søndag formiddag med højmesse i Ullerød Kirke, med Karen Horsens som prædikant og Jørgen Ernst Hansen som organist.

De positive erfaringer fra weekendkurset i Hillerød levner ikke nogen tvivl om, at vi bør fortsætte med denne mødeform som rammen om et debatforum – ganske særligt i den nuværende situation, hvor en ny salmebog og korallbog står på den aktuelle dagsorden. Det næste kursus i Dansk Kirkesang har vi derfor berammet til weekenden 9. – 11. juni 1995 på Rønne Højskole, Mols; med følgende arbejdsoplæg: *Gudstjenestens salmer og melodier som fastholdelsen af det, der ikke ellers kan siges og synges*. Vi håber, at også dette arrangement vil have interesse for SDK's medlemmer.

Arbejdsudvalgets sammensætning er uændret; udvalget består fortsat af sanginspektør Arne Berg (næstformand), organist Jørgen Ernst Hansen, organist Heinrich Hildebrandt-Nielsen, sognepræst Betty Højgaard, domorganist Kristian Olesen, kandidatstipendiat cand. theol. Peter Thyssen og professor Christian Thodberg (formand). Sekretærfunktionen varetages af Peter Thyssen og Niels Morsing er kasserer.

Christian Thodberg

Moderne salmer

Af Erik Skyum-Nielsen

1. Indledning

Vilkårene for en diskussion om moderne danske salmer har ændret sig radikalt på det seneste. Indtil begyndelsen marts 1994 måtte salmedebatten nøjes med at forholde sig til enkeltudgivelser fra 70'ernes slutning og frem til de allersidste års veritable syndflod af små og større salmesamlinger. Men med udgivelsen af *Tillæg til Den Danske Salmebog* har samtalen for alvor fået en genstand, og det er vist en gammel erfaring, også i teologisk sammenhæng, at samtalen går meget bedre, når man har fået en genstand eller to.

Inden jeg giver mig i kast med en principielt anlagt drøftelse af salmer, der fik plads i tillægget, plus af nogle stykker, der for visse årsagers skyld ikke gjorde det, vil jeg gerne tage et par forbehold over for mit emne. 1) Jeg er ikke teolog og bevæger mig derfor på fremmed grund, når jeg skal forsøge at forklare, hvor den nyeste salmedigtning efter min opfattelse savner indholdsmæssig lødighed og tyngde; 2) jeg kender i grunden for få af salmebogens og salmebogstillæggenes efterhånden gamle salmer og vil derfor måske komme til at vurdere på et for snævert grundlag; 3) jeg har som de fleste andre haft lovlig kort tid til at lære de nyere salmer at kende og afprøve dem i praksis; og 4) blandt de nye salmer, jeg kender, er det nok for få, jeg har sunget på deres egen melodi. Så alt i alt burde jeg muligvis holde min mund og høfligt vente, indtil en rum tid var gået, hvor tillægget kunne vinde indpas. Men da på den anden side diskussionen med et har fået mulighed for at blive mere samlet og præcis, forekommer det oplagt at gribe chancen, dvs. spørge, hvad en salme er, og om de nye »salmer« er salmer.

Om salmebogstillægget som helhed vil jeg gerne med det samme sige, at det 1) vidner om, at udvalget bag det ikke for alvor

har vovet at sætte og bruge fælles kriterier, samt 2) at bogen i hvert fald hos mig har bekræftet en mistanke om, at der for tiden rundt om i landet under fremskridtets og fromhedens dække foregår et hårrejsende charlataneri, et hærværk i den gode sags tjeneste.

Redaktionsudvalget fortæller, at det under sit forarbejde har gennemgået flere end 2.000 salmer, og selv om man derfor må gå ud fra, at meget bras forlængst er valgt fra, så findes der, også i det, der blev trykt, megen ubrugelig brugslitteratur, skrevet enten af digtere uden bevidsthed om teologi eller af præster uden videre sans for poesi.

Hvad angår det sidste, præsternes baggrund, har jeg ladet mig fortælle, at manglen på overbevisende kvalitet hovedsagelig må skyldes dels manglende hymnologisk skoling i forbindelse med studier og efteruddannelse, dels manglende interesse for og personlig fortrolighed med gedigen ældre og nyere lyrik.

Hvad det første angår, digterne uden teologi, vil jeg tillade mig at henvise til en artikel af Peter Thyssen i tidsskriftet *Fønix*. Han skriver nemlig bl.a.:

Qua autonom har kunsten siden romantikken følt sig højt hævet over den kristne religions dogmatiske begrebsdannelser, samtidig med, at kunsten i kraft af sin æstetiske autonomi antager quasi-religiøs karakter. I forlængelse heraflyder spørgsmålet, om det overhovedet er muligt at tænke sig et autentisk forhold mellem kunst og kristendom, efter at kunsten som autonom ikke længere vil vide af nogen bevidst relation til kristendommens begrebsunivers, mens kristendommen på sin side må tage afstand fra den almene »religiøsitet«, kunsten siden romantikkens dage har ment sig særlig fortrolig med.¹

Problemet illustreres i billedkunsten af Carl-Henning Pedersens udsmykning af Ribe Domkirke, som jo netop kan siges at hævde en kunstners frihed og hans værks autonomi, samtidig med at

1. Peter Thyssen: »Teologiens vilje til kunst«, *Fønix* nr. 4, 1993, s. 20.

værket afstår fra at indfælde sig i kristendommens billedtradition. Man kan, om man vil, se et parallelt eksempel i Ole Sarvigs bog *Salmer og begyndelser til 1980'erne* (1981), hvis religiøsitet mest af alt ligner subjektiv dyrkelse af et kropsligt og eksistentielt nærvær, og hvis henførte tale om »Gud« derfor kommer til at forholde sig delvis modsigende til kirken og dens ritualiserede forkyndelse.

2. *Twistens sted*

Skal man i forlængelse af Peter Thyssens betragtning sætte sagen på begreb, lyder problemet, 1) hvorvidt der mon gives en *teologisk suspension* af det æstetiske, sådan som præster implicit hævder, når de skriver dårlige salmer, men gør det på konsistent teologi, 2) hvorvidt der gives en *æstetisk suspension* af det teologiske, sådan som digtere implicit påstår, når de skriver alment-religiøse hymner, men ikke desto mindre frejdigt tænker sig disse sunget i kirken, samt 3) hvorvidt der gives en *pragmatisk suspension* af det teologiske såvel som af det æstetiske, sådan som redaktionen bag tillægget åbenbart forestiller sig, når de lægger op til, at de 160 tekster nu skal prøves af i praksis, som om der slet ikke fandtes kriterier for, hvad en salme er.

En drøftelse af moderne salmer må nødvendigvis forholde sig til alle tre typer af principiel suspension, og den kan ikke undgå at blive en både spændende og sprængfarlig diskussion, fordi næsten alt, hvad man kan sige og finde indlysende rigtigt, befinder sig så forfærdelig tæt på det vitterligste vås:

Teologisk lodighed og et ægte evangelisk indhold kan alle vel enes om at fordre; men de fleste flygter alligevel skrigende bort, når de får en tør, belærende salme, der svarer nøjagtig til kravet.

Salmer er *litteratur*, som kan beskrives og vurderes efter lignende modeller og kriterier som anvendes på anden lyrik; men de skrives jo ikke med henblik på stillelæsning i sofa eller studerekammer.

Salmer er ganske rigtigt *brugslitteratur*, der må stå deres prøve i praksis; men det skal da ikke få nogen til at slå af på deres krav, hverken poetisk eller teologisk, og det brugslitterære kriterium kan

ikke anvendes til at sløjfe principdiskussionen, højst til at give den et praktisk modspil. Man plejer jo at sige, at det, hvorom der ikke kan tales, derom bør der ties. Omvendt kan man hævde, at det, hvorom der kan vides, derom bør der ikke gættes. Men mellem det usigelige og den klippefaste viden ligger det kæmpemæssige felt af følelser og fantasier, holdninger og ideologier. Her gælder det, at det, hvorom der kan diskuteres, derom bør der defineres og dannes begreber, så samtalen kan blive mere præcis og vi forstår, hvad hinanden siger. Netop på dette punkt har salmebogstillæggets redaktion valgt at stikke hovedet i busken, idet man ikke med et ord har søgt at definere genren; ja, man oplyser endda i sit forord, at der i tillægget findes salmer, »som kun enkelte medlemmer har haft et stærkt ønske om at få afprøvet. Bredden i valget af salmer afspejler bredden i udvalgets sammensætning«. Herfra er der ikke langt til at sige, at hvad en salme er, det afgør den til enhver tid siddende kirkeminister.

Når det er sagt, skal det dog også indrømmes, at bestemte forhold gør diskussionen af salmer specielt vanskelig inden for den danske kirke. Det første er traditionens tyngde. Sammenlignet med kirken i andre lande indtager den danske en særstilling med hensyn til salmer, fordi det almindelige kvalitetsniveau simpelt hen ligger så højt, at det er vanskeligt for nye psalmister at komme til. Guds ord er formet fornemt på dansk af Sthen, Kingo, Brorson, Grundtvig, Ingemann og Jakob Knudsen, og moderne tiltag bliver nødvendigvis målt op mod traditionens undertiden lammende standard.

Det andet forhold, der medvirker til at vanskeliggøre diskussionen, er folkekirkens påståede krise, som på forhånd gør, at principielle argumenter bliver mødt med modspørgsmålet, om man virkelig som traditionalist og »strammer« ønsker at affolke kirkerne? Fortalere for moderne salmer har, det mener de gerne selv, publikummet på deres side – de mennesker, som kirken af i dag ikke kan tillade sig at skræmme bort med gamle, halvt uforståelige vers.

Sagt med lidt andre og mere bramfrie ord er der gået *formidling* i hele foretagendet, ligesom der er det i politik, kunst og litteratur. Forretnings- og forbrugerholdningen har bredt sig langt ind i en kirke, som i dag efter manges mening dels skal »markedsføres«, dels skal bevise sin sociale nytteværdi. Det absolutte, Guds ord, som det lyder igennem evangeliet om Jesus, overlejljes i stigende grad af det relative, dvs. forkyndelsens ydre, samfundsmæssigt og historisk bestemte vilkår. Herom vidner ikke mindst de leflende og nedadsnobbende søndagsprædikener, man kan høre i radioen, og som virker, som om de bliver skrevet og holdt, ikke med tanke på jævne kristne, men med særligt henblik på mennesker, der kun ved en dum tilfældighed har stillet ind på P1, og hvem det derfor gælder med alle til rådighed stående midler at vinde for Kirken som sådan. En parallel tendens repræsenteres af de mange specialgudstjenester og særarrangementer, hvor forkyndelsen søges pepet lidt op med korsang og munter rytmisk musik, og det er ikke ret længe siden, at præster og menighedsråd i nogle sjællandske sogne gik sammen om at annoncere i lokalradioen: »Folkekirken. Et tilbud til dig. Åbent hver søndag«. Hermed går kirken ind i et stadig mere skingert kaos af højtråbende formidlingstiltag og døver folks fornemmelse for, at kirken vel til syvende og sidst skal være det anderledes sted; det sted, hvor der tales og synges på en måde, som vi ikke ellers har mulighed for at høre, opleve, være med til. I dette fællesskab om lovsang, bøn, forkyndelse, nadver m.m. er det, salmesangen skal indgå.

3. *Inspirationer og diskussionspartnere*

Meget er talt og skrevet om salmen som genre og salmer i brug. K. E. Bugge og Thorkild Borup Jensen udgav således for snart en del år siden to pædagogiske bind om *Salmen som lovsang og litteratur* (1972), og Jørgen Kjærgaard har for nylig publiceret overvejelser af salmen og salmebogstraditionen i sin debatbog, *du blandt vore lovsange bor...*, hvis undertitel har form af et spørgsmål: *Hvad skal den danske kirke synge i det 21. århundrede?* (1993). Selv har jeg hentet

inspiration i Johannes H. Christensens polemiske pamflet *De vilde ånders trop* (1992) samt ikke mindst i den bog, som Jørgen Schultz skrev ud fra salmevalgforslag i Præsteforeningens Blad. *Salmer året rundt* (1989) hedder den; den udgør sammen med hans to artikler »Med munden fuld af jord« (om K. L. Aastrups produktion, *Dansk Kirkesangs Årsskrift* 1965–66, s. 70–84) og »Om tolkning af gudstjenestens salmer« (*Dansk Kirkesangs Årsskrift* 1967–68, s. 73–91) det måske væsentligste og mest gennemarbejdede bidrag til en afklaring af genren og dens indre love.

4. Definition

Senere i denne artikel bliver der trukket flittigt på Jørgen Schultz' ideer. Indtil videre behøver jeg dog en første definition, som jeg for et par år siden fik forærende af cand. theol. Povl Götke, på et tidspunkt hvor jeg ledte efter et kriterium, der gjorde det muligt at vise, hvorfor f.eks. Sten Kaaløs kristelige vers befandt sig så langt fra genrens midte. Definitionen lød i al sin korthed, at en salme må være en *prædiken på vers*, dvs. en tekst, en håndfuld vers skrevet på en sangbar form og med et evangelisk-kristent indhold.

Denne definition kan nu nuanceres i de tre retninger, jeg udstak ovenfor. En salme skal nemlig have: a) poetisk kvalitet; b) teologisk lødighed og c) empirisk slidstyrke.

Om det sidste kan man sige, som digteren Ivan Malinowski sagde, da han i tidsskriftet *Chancen* skulle udtale sig om poetisk kvalitet. Til digtet stillede Malinowski samme krav som Tjekov til stolen: »Det skal være smukt og holdbart«. Overført på salmen betyder det, at versene skal have en overbevisende kvalitet i sig selv, og at de, i kraft af bl.a. denne, skal kunne holde til at blive sunget af mange forskellige mennesker ved mange forskellige gudstjenester og kirkelige handlinger.

5. Poetisk skønhed og holdbarhed

Hvad angår poetisk kvalitet, kan man efter min mening indkredse vigtige krav til genren ved at modificere to generelle litterære værdikriterier, som blev opstillet af Poul Borum, engang han i et norsk tidsskrift tog et vue over digtsamlinger fra et år. Ved denne lejlighed talte han om Fuldkommenhed og Nødvendighed, og forstod ved det første en formens sluttethed og harmoni, ved det andet en forankring i menneskers virkelighed. Mange digtere skriver, som om det ene kriterium var nok, og mange er tilbøjelige til at følge dem, hvor det gælder vurdering af litteratur. Men pointen er netop, at kriterierne altid spiller sammen. Et digt, om hvilket man kan sige, at det kunstnerisk er så sluttet og harmonisk, at der ikke kan indvendes noget imod det, falder til jorden af samme grund: dets uangribelige skønhed er vidnesbyrde om, at det ikke er lykkedes digteren at artikulere en virkelighed. Omvendt kan en poetisk tekst ikke begrundes alene i kunstnerens engagement, for hvis ikke han gennem sin form har skilt digtet ud af verden, forbliver dette ude af stand til at virke tilbage i verden. Denne dialektik gælder for al litteratur, poesi såvel som prosa, for essays som for dramatik.

Af særlige poetiske værdikriterier opererer jeg selv med fem, der alle sætter og tænker digtet i et givet forhold. Ved 1) *transparens* forstår jeg det krav, at digtet skal besidde gyldighed i forhold til *virkeligheden*, udgøre et sandfærdigt udtryk for verden. Digtet skal kort sagt gøre vores tilværelse synlig. Men samtidig skal det kunne påvirke os forud for og uden om tanken. Med 2) *substans* vil jeg da forlange, at digtet tillige har en gyldighed i forhold til *kroppen*, at det kan fungere som personligt og ægte udtryk for den, der læser eller synger det. Digtets ord skal falde rigtigt og smage godt. Og denne kvalitet skal som sagt helst være nogenlunde holdbar. Det markeres ved, at man fordrer 3) *persistens*, forstået som gyldighed i tiden, holdbarhed for nye erfaringer og spørgsmål. Digtets ord skal helst kunne forblive i os og dermed bevise deres evne til at forandre sig, i og med at vi selv forandrer os. Dette indebærer bl.a.

at de besidder egenskaber, der adskiller dem fra alle de mange ord, vi ellers kommer ud for. Digtet skal derfor have 4) *prægnans*, altså gyldighed i forhold til *andre ord*. Digtet skal i os kunne åbne det rum, hvor netop denne teksts stemme kan høres, fordi den rydder andre sprog til side, om så blot for en tid. Endelig ligger det i det ovenfor anførte krav om kunstnerisk fuldkommenhed, at en tekst besidder 5) *evidens*, forstået som *gyldighed-i-sig-selv*. Digtet skal kunne »sige sig selv« på en måde, der forekommer slående rigtig.

Til disse almene nøgleord til definition af lyriske digtes værdi må vi i salmesammenhæng føje visse sangbarhedskriterier. Stroferne skal have et *mundret præg*, dvs. en vis korthed og sluttethed såvel på mikro- som på makrostrukturelt niveau, og de må nødvendigvis have et vist *folkeligt præg*, dvs. inklusivitet og jordforbindelse i ordvalg og sætningsbygning. Det siger sig selv, at disse krav, som jeg her formulerer ret åbent, kan tydeliggøres ikke så lidt, dersom de kombineres med særlige musikalske kriterier; men dette lader jeg ligge, da jeg ikke behersker det dertil indrettede musikfaglige beskrivelsesprog.

6. Teologisk lødighed og holdbarhed

Prøver vi nu at præcisere, hvad der helst skal stå i en salme, altså opstille en række krav af evangelisk art, opdager vi, at det ikke kun handler om det rette indhold. Teologisk lødighed og holdbarhed er også et spørgsmål om form: om forløb og billedsprog, om digtets indre rum.

Salmen kan som genre siges at være konstitueret ved, at den på en gang skal være *pronominel*, *rituel* og *traditionel*. Den skal sætte et nu og et her, identisk med gudstjenestens tid og rum. Den skal føje sig ind i forkyndelsens hele kontekst af billeder, begivenheder og ord. Og den skal danne et vidnesbyrd om, at det er i kirken, eller i det mindste i menigheden, at gudsordet lyder til os – et krav, der indebærer, at salmen synliggør kristendommens nok mærkeligste egenskab: at den er en historisk religion, opstået omkring en kritik af en anden religion, men i det helliges navn.

a. *Det pronominale*

Pronominer kaldes de små ord i sproget, der har som funktion at stå i stedet for andre ord, og som derfor skifter betydning efter sammenhængen, de står i. Tilsvarende kan en tekst betegnes som pronominal, hvis i princippet enhver kan gøre sig til dens jeg og dens vi. Salmen udgør sådan en tekst, for den skal kunne tages i munden af enhver, der møder op i kirken, på en sådan måde, at han eller hun opfatter indholdet som sit, vedkommende og væsentligt. Det indebærer bl.a. konfessionel åbenhed: salmen må ikke henviser til, forudsætte eller underforstå en speciel kirkelig retningskristendomsopfattelse. Det indebærer også en social, regional og generationsmæssig flerspøredthed – »salmer for lokalsamfundet« eller »interessegruppesalmer« opfatter jeg som i modstrid med genren.

Det vigtigste ved salmens pronominale funktion er imidlertid, at den fordrer en *deiktisk tydelighed*: Salmene skal skabe et »her«, som ikke er f.eks. digteren som person eller en specifik menighed, og teksten skal danne en egen stemme, troens stemme, der taler til Gud – eller, når dette behøves, fra et vidende sted i den, der synger, til det samme menneskes tvivl.

Genrekravet kan let illustreres med to strofer fra en tekst af Jørgen Gustava Brandt, »I lys af livet« (fra *Giv dagen dit lys*, 1986). Den kom ikke med i tillægget, formentlig fordi dens jeg ikke er rummeligt nok:

Mit kød, min ånd, min ånd, mit kød
har ingen plads at hædre.
Det store NU har fyldt mig helt,
jeg er i polyedre.
Ufattelig er Himlens Gud,
jeg kender Jesus bedre,
Hans død har slettet slægtens skyld
og lettet os for fædre.
Rød synger døden gennem mig:
Jeg lever, ånder, danser –

Og hjertets beat, det holder mig
i live, – før det standser.
Jeg er en puls af nærvær her,
en muskelsjæl i rummet.
Mit liv, min død, et pust i Gud,
når talen er forstummet.

Til oplysning for de ukyndige skal anføres, at ordet »polyeder« i rumgeometri anvendes til at betegne et legeme begrænset af plane flader. Eller sagt med lidt andre ord: salmens ordvalg er ufolkeligt. Og teologien er direkte plumret: af evangeliets og ritualets tale om faderens rige og sønnens er der blevet en vulgær ødipal figur, hvor Jesus letter os for fædre – så slap vi af med dem, pyha. Dog, strofernes alvorligste mangel betragtet ud fra et salmesynspunkt er, at udsigelsespositionen helt enkelt er for individuel. Ikke nok med, at Jørgen Gustava Brandt med sin henførte snak om sans og dans får lavet små blokeringer for døve og blinde, værkbrudne og lamme blandt kirkegængerne; men den sidst citerede linje henviser, så vidt jeg kan se, til digteren og digtet selv.

At det pronominale kan mangle midt i en salme, som ellers ligner vor hverdag til forveksling, illustrerer fem strofer af Sten Kaalø (*Fra stubmarken*, 1992). Heller ikke de slap med ind i tillægget og kan således næppe gøre sig håb om siden at blive lempet med ind i salmebogens quasi-evighed.

Det tætner, skyen skumrer,
trafikken stilner af,
ved æbleblomsten brumler
den sidste bi i dag.

Byduen klapper himlen,
i træet forskrækket flugt,
fra brugsen strømmer vrимlen
ud i vor aftenluft.

Nu skriger tusind vugger
med hver sit nye barn,
og tatovøren sukker,
i blåt, på kokkens arm.

O, Gud, vor klode svinger
mod nattens stjernerum,
vi fødes, dør, forsvinder,
for dig er verden ung.

Hav tak for søvn og vågen,
for barnets vilde råb,
for morgenlys foroven,
for Jesus, verdens håb.

Rent metrisk og sprogligt er digtet slapt; se bare strofe 4, hvor to halve rim ikke engang giver ét tilsammen. Og teologisk set savner man forbindelsesled mellem de tre første strofers sødmefyldte socialrealisme og de to sidste strofers bastante påkaldelser og taksigelsesråb. Men igen: man har svært ved at se, hvor salmens åbne 'jeg' og 'vi' er henne. Første strofe foregår tilsyneladende på landet, den anden i storbyen, den tredje måske i Nyhavn. Men netop derfor får digtet aldrig skabt et sangens og troens sted. En salme kan det vist dårligt kaldes, der er ikke meget andet i teksten end seks påskebryg og et gangstativ.

Nej, når en salme skal synges, da har man i mine øjne lov til at forvente, at der sættes et på en gang åbent og sluttet sted, et nyt »her« som skabes, hver eneste gang teksten synges. »Her« er alle lemmer fulde af sang for at prise Gud, skønt disse ord oprindelig efter deres tilblivelsesbaggrund gik på Petter Dass' af nyregrus forpinte skikkelse.

Det er, skal vi mærke og indse spontant, »her«, på »dette sted«, at Gud har grundfæstet sin kirke og »her« udvirker alt godt hos os og det er »her og nu«, hos os i dag, »solen stiger af havets skød«. Jørgen Schultz har sagt det sådan: »Det er mig, som selv deltager

som den talende, og det er mit tilfælde, som kommer til orde i salmens ord. At tolke gudstjenestens salmer er at tolke aktualiteten i salmens »her« – dette altid gentagbare og hver gang nutidige »her«. At forstå gudstjenestens salmer er at forstå sig selv som syngende i en sådan aktualitet.«²

b. Det rituelle

Salmen må altså på en gang være dybt personlig og fuldkommen anonym. Men den forløber jo også i tid, og indgår i et andet, større forløb, det liturgiske og rituelle. Til dette samspil skal teksten svare ved selv at være rituel, et krav, der igen har to del-aspekter: det formaliserede og det fortællende, narrative.

I det første aspekt ligger, at salmens sprog altid i et vist omfang må antage formelagtig karakter, være stereotyp, eller – igen med Jørgen Schultz' ord: »lidenskabelig rituel«.

Hvorfor nu det? Fordi man i kraft af evangeliet hver gang »ved sig selv stående over for en vældig eksempeldannende begivenhed. En skabelon for alle senere frelsessituationer, i hvis form senere menneskers senere oplevelser skal indføjes og tage skikkelse.«³

Den syngende skal kunne gå ind i gudstjenestens billeder, toner og ord og i kraft af denne hengivelse til ritualet blive mere sig selv, ikke i psykisk eller eksistentiel forstand, men netop i *religiøs* forstand: som stillet for Guds blik og overladt i hans hånd. Jørgen Schultz udtrykker det sådan, at kirkegængerens, den syngende »ifører sig begivenhedens ord og lader ordet være nøglemagt, og han siger begivenheden og lader dens afgørende hændelser finde en gentagelse i de oplevelser, han selv har.« Det indebærer altså men fordybelse i efterfølgelsen, en indlevelse i frelsen som under og nåde, hvilket atter fordrer, at man får sig selv med ved at slippe sig selv – og indgå i ritualets form.

2. *Dansk Kirkesangs Årsskrift* 1967-68, s. 76-77.

3. Sst. s. 83.

I det andet aspekt af det rituelle ligger, at salmens struktur som gudstjenestens må være *tidslig*. Den skal kunne rumme og udgøre overgang, afgørelse, omvendelse. Og det indebærer krav om et før og et efter, der svarer til evangeliets mærkværdige tidløshed, hvor det samme sker igen og igen, som skete engang for så længe siden.

»At aktualisere det oprindelige forløb af frelseshandlingen er,« skriver Jørgen Schultz, »en rituel handling, forsåvidt som det rituelle er genfremstillingen i en fast, godkendt form af en bestemt, afgørende begivenhedsrække. I den begivenhedsrække, som fremstilles, er alt afgjort, frelsen indtruffet, bladet vendt. Ved aktualiseringen af frelsesbegivenhederne stilles mennesket påny forfra som synder. På en vis måde er alt i denne rituelle holdning overfor frelsen naturligvis »efter« – det er jo gamle begivenheder, der er sket – og dog er mennesket stadig »før«, fordi begivenheden nyskabes ved sin gengivelse i den slags ord, der fremkalder, hvad de selv siger.«⁴

Hvad vil det nu sige at aktualisere frelseshandlingen? Det betyder, hvis jeg ellers har forstået det rigtigt, at alt, hvad der fremstilles her og nu, på en gang er sket og usket. Alt er allerede afgjort, der er gjort bod for vore synder, frelsen er indtruffet, bladet vendt. Men ved salmens aktualisering heraf begynder alt også forfra, idet mennesket påny stilles som synder foran Guds blik.

Salmens logik er således bestemt af dens omgivelser i liturgi og prædiken. Begyndelse, midte og slutpunkt bestemmer, hvad der kan synges. Derfor er der visse salmer, der ikke eller kun dårligt lader sig synges først i en gudstjeneste, og andre, der egner sig fornemt til at komme lige før eller efter prædiken.

Jørgen Kjærgaard er i sin bog inde på behovet for flere »morgen og aftensalmer« og »salmer om jordelivet«. Han går endda videre endnu, og taler om mangel på børnesalmer og bryllupssalmer. Burde vi ikke i stedet spørge efter en større, en bredere mangfoldighed af henvendelses- og forløbstyper, sådan at præster (og organister) fik flere strenge at spille på ved gudstjenestens kom-

4. Sst. s. 86-87.

ponering? Det ville i så fald ikke betyde lejlighedssalmer, men salmer indstillet på alle omvendelsens og indlevelsens momenter, dvs. ankomster, anråbelser, veklager, jubeludbrud eller stille refleksioner.

c. Det traditionelle

Her ligger stof til en lang diskussion. Hvor Jørgen Schultz opfatter gudstjenesteforløbet som et gentaget rituelt mønster, dér betoner Jørgen Kjærgaard betydningen af den enkelte dag, den enkelte og for så vidt unikke lejlighed. Men begge er så vidt klar over sagens dybe alvor, at det at holde gudstjeneste og synge salmer sammen især er at gøre, hvad andre før os har gjort. I salmen som i gudstjenesten træder vi nemlig ind i menighedens og menneskeslægtens lange fællesskab. Vi går gennem en række af ord, som generation efter generation har hørt og husket og sagt. Der er allerede talt gennem evangeliet om Jesus Kristus. Og der er sunget mange gange før.

Lad mig i denne forbindelse citere et digt af den norske lyriker Eldrid Lunden (fra *Noen må ha vore her før*, 1990):

Kold regn slår ned i bakken
Det er fremdeles midt i juli, tænker jeg, og
nogen må have været her før. Lige indtil det
ringer og nogen siger de har været her
før

Salmens situation er den samme: nogen har været der før, lige fra Jesu disciple over oldkirkens sammensvorne til reformationens oprørere, der som Jesus gjorde indsigelse mod en stivnet og falsk religion, og gjorde det i det helliges navn. Men denne tradition kan kun fastholdes, ved at den fornyes eller i det mindste udfordres. Netop derfor skal forsøget gøres – at skrive nye salmer. Herunder salmer, der er »moderne« i den forstand, at de forholder sig til det i sig selv uhyrlige faktum, at folk er mødt op i kirken.

7. Generel kritik af tillæggets salmer

Den tanke er vel ikke så fjern, at sådanne rigtige moderne salmer kan læses ikke mindst hos Grundtvig, tænk blot på »Som tørstige hjort« eller »De levendes land«. Men det er jo ikke den slags, der tænkes på, når man fra statsligt og kirkeligt hold indkalder nye, moderne salmer. Her tænker man i brugsværdi og tilgængelighed, og man tænker sig et forkyndende indhold, som matcher nutidens mentalitet. Salmebogstillæggets nyere danske bidrag må ses som et svar på denne ide.

Modernitetens og postmodernitetens kristendom fremtræder i det nye Tillæg som en stuevarm kærlighedskult, fyldt med vammel kælenkab; men bønnen gælder ikke som i pietismen den inderlige forening med Jesus. Salmeskriverne beder blot om, at vor tro skal få kraft og næring, så at den efter kirketid kan virkeliggøres og tage form af erotik og samfundssind.

Grundholdningen er med andre ord mest af *terapeutisk* art: når troens under ved mødet med Jesus og indtagelsen af hans kød og blod opløser vore indrepsykiske barrierer og nedbryder de undertrykkende spærringer, vi som samfundsindivider til daglig plager hinanden med, ja, så får alle det godt eller i hvert fald så meget bedre, at vi må takke Vorherre derfor: han giver os det kropslige »nærvær« igen uden at ville have timeløn – han, den uegennyttige healer.

Men lad nu det ligge. Sådan skal forkyndelsen åbenbart serveres i dag. Det mest problematiske er, at de nye salmeskrivere så godt som aldrig formår at give denne teologi en form. Hovedindtrykket, der efterlades, når man har læst salmetillæggets bud på fornyelse af genren, bliver en jammerlig kombination af dårlig poesi og banal teologi. Der mangler et eller andet.

Jeg savner sproglige modstande, slående formuleringer, æggede paradokser. Jeg finder så godt som ingen spor af jødedommens enkle, kompromisløse tale eller for den sags skyld af nådens lige så kompromisløse ja. Jeg møder i tekst efter tekst en idylliseret kærlighed, der stemmer temmelig dårligt overens med, hvad vi

allesammen udmærket ved, at kærligheden også kan være skræmmende og fremfor alt destruktiv. Jeg væmmes ved den megen kælenhed i kristendommens navn og får en ækel mistanke om, at salmedigterne alle som én har været hunderædde for at støde an, nu hvor det åbenbart gælder om at skaffe folk i kirken og fra prædikestolen anvende Jesus som healer i hverdagen eller som rejsefører til de store oplevelser i kunst og litteratur.

Havde tillæggets kluntede vers blot været båret af en voldsom indre trang til *fornyelse* af den kirkelige kristendom, ville man som læser og bruger nok også have kunnet bære over med en og anden ubehjælpssomhed. Men kalamiteten er jo den, at de fleste af de nyskrevne salmer (eller skulle man måske kalde dem: forslag til salmer) holder sig til en kraftløs discount-kristendom, der nok taler med varme og udholdenhed om fællesskabet og kærligheden, men har mindre at sige om nåden, kun lidt om tro og så godt som intet om f.eks. synd og anger, lidelse og død.

I det omfang tillæggets nyskrevne salmer overhovedet beskriver en gud, er han den milde og hjertevarme skaber, synlig i den jævne hverdag. Borte er Gamle Testaments insisterende og intolerante Jahve, og borte er den gådefulde Gud, der aldrig skal blive kendt og synlig, han som skænker os livets mening, men pludselig, lige så suverænt, tager den fra os igen.

Man må vel formode, at præsterne blandt de moderne psalmister i deres forkyndelse, som prædikanter i praksis, evner at artikulere en gudsforestilling, der har plads til paradokserne og sprog for kompleksiteten. Problemet med de nye salmer er nok kun, at der som sagt er gået formidling i kirken, således at dens ansatte repræsentanter har vænnet sig til at tale nedad i stedet for at tage udgangspunkt i deres egen tro og tvivl. Det vigtigste formål har åbenbart været at gøre højlydt reklame for Gud, således at den søgende sjæl, der åbner for radiotransmissionen en tilfældig søndag formiddag, og den bodfærdige synder, der af et åbent, angrende hjerte søger hen til sin sognekirke, ligesom kan få oplevelsen af, at Jesus nok lige er noget for dem. Derfor den megen tale om »livet«

som den store åbne plusværdi, og derfor den paniske angst for det hellige som usynligt, ukendt, fremmed og fjernt.

Salmebogstillæggets redaktion udtrykker i sit forord håb om, at bogen bliver flittigt brugt, så indholdet kan blive prøvet af, primært vel ved gudstjenester. Men selv om man som fælles brugskriterium blot opstiller et minimumskrav om en mundret sangbarhed, en folkelig enkelhed og en konfessionel fleksibilitet, kan en sådan pragmatisk fordring umuligt suspendere hverken poetisk kvalitet eller teologisk lødighed, og hvad angår disse dimensioner, virker det som om de moderne rimsmede har undervurderet deres »publikum« og ment, at man billedligt talt møder op i kirken for at spejle sig i dens billeder, toner og ord, ikke for at møde en tale fra et andet, principielt utilgængeligt og for altid gådefuldt sted.

8. Seks eksempler

Lad mig afslutningsvis foretage nogle punktnedslag, der dels kan underbygge min generelle karakteristik, dels støtte min kritik af størsteparten af tillæggets salmer eller forslag til salmer.

Tillægget angiver, hvordan salmebogstillæggets redaktion tænker sig, at der kan *synes* i kirken. I sammenligning med denne praksis udgør en artikel som denne en kunstig brugssituation. Men for dog at antyde diskussionens forudsætninger vil jeg inden mine små salmeeksempler anbringe et enkelt eksempel på, hvordan der kan *tales* i kirken, hentet fra Torben Damsholts og Jørgen Schultz' *Indgangskollekter* (1993), der adskiller sig fra dem i den gamle alterbog derved, at de hver gang definerer gudstjenestens centrale anliggende.

Til 2. søndag i advent efter 1. tekstrække lyder bønnen:

Almægtige, evige Gud, vi er kommet ind i dit hus for at høre dig tale til os gennem evangeliet om Jesus, dengang da han i stærke lignelser talte om tegnene på alle tings kommende undergang og sagde, at alene hans ord skulle bestå.

Hjælp os, når vi ser de sikre tegn på, at der skal holdes dommedag over vores liv, så vi kan undfly al falsk sikkerhed og alene holde os til Jesu ord, han hvis liv vandt beståen i døden, for at vi med løftede hoveder kan vente forløsning.

Dig være pris i al evighed, du den ene, sande Gud, fader, søn og helligånd.

Efter dette kunne man måske finde på at synge Tillæggets nr. 886, »Vi takker dig for livet« af K. L. Aastrup, som går på melodien »Min død er mig til gode« (DDK 288):

Vi takker dit for livet,
vor Fader, og vi tror,
du har vort hjem os givet
på denne skønne jord.

Hvad her blev os til glæde,
har du i godhed skabt.
Vi derfor vel må græde
for det, vi nu har tabt.

Ja, hvad i år og dage
var os en hjertenslyst,
det vendte sig til klage
og sukker efter trøst.

Vor Fader i det høje,
hvor før var blomst og løv,
der blev det for vort øje
som aske nu og støv.

Det er, hvad her vi kender
og hårdt blev mindet om:
vi står med tomme hænder,
vor Skaber, for din dom.

Om der for os skal blive
et håb at trøstes ved,
da ved vi, du må give
af din barmhjertighed.

Så vær hos os i sorgen
og lad det under ske,
at vi din påskemorgen
må gennem skyen se.

Da takker vi for livet,
vor Fader, og vi tror:
de døde du har givet
en fremtid i dit ord.

Her har vi for mig at se eksemplet på en salme, der placerer sig midt i genren og nok respekterer dens hovedkrav. Når den alligevel falder, skyldes det, at den mangler balance mellem fuldkommenhed og nødvendighed. Der kan ikke indvendes noget imod den; det skulle da lige være, at den forekommer stiv, tynd, belærende og kedelig, som om man er til eksamen hos bispen.

Intet under, at man som Hans Anker Jørgensen indimellem kan føle trang til luftfornyelse, som i Tillæggets nr. 903, en aftensalme, som ikke desto mindre tænkes sunget på »Nu rinder solen op af Østerlide«. De fire første strofer lyder:

Nu svinder dagen bort bag aftenskyer.
Trafikken strømmer ud mod sovebyer.
Nu ryddes op, nu tages brusebade.
En arbejdsdag er endt
og byens lys er tændt
i hus og gade.

Bag hjemmets vægge skændes mænd og koner.
Forladte søger trøst i telefoner.

Børn leger krig med bombefly og puder.
Nu flimrer fjern og nær
et stille fjernsynsskær
bag byens ruder.

På gadehjørnet larmer hårde drenge,
som længes efter kys og bløde senge.
Nu skriger krop og sind på åbne arme.
Mod himlen stiger gråd.
Gud giv os gode råd
og hjertevarme!

På hospitalet lyder skrig af veer,
der ammes børn, der lægges nattebleer.
En olding stønner i sin sidste smerte.
Han kalder på sin mor
og rører med det ord
Guds moderhjerne.

Man kan mene hvad man vil om dette hjerte; selv vil jeg anse det for en sentimental utidighed. Men man kan ikke anklage teksten for mangel på transparens! Virkeligheden af i dag nærmest maser på for at være i teksten. Til gengæld savner ordene prægnans, lavet som de er på rytmens skema, og kropslig substans har de kun der, hvor præsten begår en lille vits. Ritual og tradition synes at være byer i Rusland; men også det pronominalt halter, ikke mindst i den sjette strofe:

Jeg sætter mig i kroger, som jeg plejer,
og drikker mig en stille aftenbajer.
Den dag, der gik, var ikke af de bedste.
Endnu et glas er tømt,
endnu engang forsømt
min Gud og næste.

Her skrider genren ganske enkelt: fra salmen til den åndelige sang, og videre ned i en folkelig vise. Har Gud mon rejst sig en kirke her, i værtshuskroen?

Nr. 841, Lisbeth Smedegaard Andersens »Lagt på bakketop og høj«, har kirken som sit stof og Grundtvig som sit direkte forlæg:

Lagt på bakketop og høj,
hvid bag birkenes arkader,
åben midt på byens strøg
eller gemt bag husfacader:
Kirken er vort hjerterum!
med sit evangelium
løfter den i tidens strømme
evighedens morgendrømme.

Han, som i et jordfødt sind
lagde længslens mørke svaler,
gir os læ for storm og vind
under kirkernes portaler.
Bøjer sig til dybet ned,
lyser over os sin fred,
lægger kirken, kendt, fortrolig,
som en tærskel til sin bolig.

Her er ordet om Guds søn,
han, der kom som barn til verden,
lærte os sin egen bøn og
tog del i al vor færden.
Kirken er, hvor han er nær,
taler til os hver især,
bringer midt i hjertesorgen
håbet om en påskemorgen.

Her kan man mærke, at en kunstnerisk billeddannelse finder sted. Blot virker den ude af trit med tanken, som om en hang til poetisk

pynt huserer på et plan for sig selv og får teksten til at mangle substans. Måske man tillige kan synes, at udsigelsessituationen bliver lovlig åben og abstrakt, og at dens gennemgående »vi« slet ikke er pronominalt.

Inden for samme stofkreds, kirken, digtes der i nr. 833, Johannes Johansens pinsesalme. Første og fjerde strofe lyder:

Gør dette kolde hus af sten
til lovsang, der er varm og ren
med klang fra klippegrunden.
Så synger vi så hjerteglad
som himlens fugl bag bøgens blad
i skoven og i lunden.
(...)

Ja, lad os hænge ved dit ord,
de første fædres dybe spor,
ved brødet, som det brydes,
ved dåben af de mindste små,
ved børnebønnen, at vi må
i hjertets enfold frydes.

Det er jo så hjerte-dansk, at man i sit sind må hygsomt bevæges. Teologisk og evangelisk har teksten kun lidt at byde på, men dens styrke ligger i en samtale med traditionen, som husker os på, at kirken har stået i Danmark i hundreder af år. Skulle man indvende noget mod teksten, måtte det blive, at den gør sig selv overflødig ved at henvise ydmygt til andre, bedre tekster og dermed egentlig opfordrer os til at synge disse i stedet.

En sådan ydmyghed ses ikke at have tynget Jørgen Gustava Brandt; under arbejdet med nr. 761, »Tænk, at livet koster livet«, der for mig at se kan stå som et skoleeksempel på Salmebogstillæggets kropsterapeutiske jeg-religiøsitet. Lige efter Holger Lissners oversættelse af Per Harlings »Jeg har få't hænder at klappe med«,

den der som omkvæd har: »Tra la la, en glad sang til Gud«, læser og synger man følgende:

Tænk, at livet
koster livet!
 Det er altid samme pris!
Kom med glæde!
Vær tilstede!
 Tanken spreder øjets dis;
Rigt og bredt går livet ned
 i evighed.

Stjernestunder,
livets under,
 luft og smag og syn er nyt!
Blodet bruser,
løvet suser,
 havets rum er højt og lydt!
Mærk: alt liv går udad! – Giv!
 For tro er liv.

Høje himle
fyldt med svimle
 fuglefløjt i morgenvind –
Og i suset
gennem huset
 jordisk balsam til mit sind!
Fuglen i mit eget bryst
 må slå med lyst!

Høje drømme!
Dybe strømme
 gynger i hvert åndedrag,
sangen svinger
vide vinger

over Jorden med Guds dag.
Øjets glans er kroppens lys –
Føl livets gys!

Leve livet!
Ført af livet,
 som er eet i sjæl og krop,
må vi sanse,
må vi danse
 glædens ord i spring og hop.
Takke Gud med lovsangs lyd
 i salig fryd

Hver fornemmer,
jeg'ets tremmer
 rykkes ud i pause-ro.
Hvert et skridt, du
tar så frit nu,
 er identisk med din tro.
Tyst i midten væksten står
 med livets vår.

Godt, at livet
koster livet!
 Godt at synge dagens pris.
Det er glæde,
alt tilstede
 i eet nu er paradisi!
Tørstende når roden ned
 i evighed.

Sammenlignet med andre nyere forslag til salmer hævder denne tekst sig smukt, i det mindste rent æstetisk. Den har tempo og sproglig substans, den har indre sammenhæng, evidens, og den er velgørende sangbar. Dens transparens åbner ind til selve kroppens

og livsenergiernes sted. Men samtidig har den en underlig skurren, fordi man, når man synger den, forventes at lytte til sin egen sang og iagttage sig selv som den, der synger og som sådan er kommet »tilstede«. Det hellige tænkes anbragt i en krop, hvor livet og troen og troens genstand gøres til et og det samme. Og herfra er der ikke langt til at sige, at salmen mangler *henvendelsens nødvendighed*. Der er ingen grund til at synges den i en kirke, så længe den ikke gør det præsent, at man som menneske står over for en enestående og forvandlende begivenhed.

9. To citater

Det skal understreges, at der i det nye salmebogstillæg bestemt står udmærkede ting, f.eks. bibelhistoriske salmer af Johannes Møllehave, enkelte kraftige vers af især Aastrup. Men til en ny dansk poetisk kirkekunst er der endnu langt, og det er derfor ærgerligt, at hvad der i sit indhold ligner et kirkeministerielt debatudspil, har fået så officios en form, at man i redaktionen af en kommende salmebog må gøre adskillig modstand, hvis ellers man vil undgå at stå med bundne hænder.

Lad mig slutte af med to citater, heraf endnu et fra Peter Thyssen: den æstetiske erfarings transformering til religiøs erfaring bygger ifølge Peter Thyssen på

de to uopgivelige forudsætninger: at kunsten er af en sådan beskaffenhed og kvalitet, at den formår at fremkalde 'æstetisk erfaring'; samt at den teologiske forkyndelse evner at gøre sit indhold gældende på en sådan måde, at det rent faktisk afstedkommer 'religiøs erfaring'. Skulle det nu ske, at der i *kunsten* opstår en syntese af begge dele, da bliver der ydermere tale om *kirkekunst!* Netop som syntesen af æstetisk og religiøs erfaring må fænomenet »kirkekunst« blive noget ganske andet end en

naivt-realistisk fremstilling af bibelske billeder eller en udstilling af kunstnerens egen fantasi.⁵

Det andet citat (som jeg har modtaget ad telepatisk vej) stammer fra en dansk salmedigers opslagstavle. Hvilken skal her lades usagt. Det lyder således:

Du, som gav mig denne trang
tænk dig om en anden gang!

Artiklen har i anden udformning været trykt i *Vartovbogen* 1994.

5. »Teologiens vilje til kunst«, s. 22.

Om gamle og nye salmer

af Karen Horsens

– immer det dages dog påny
hvor hjerterne morgen vente

– siger man, på trods af alt, fortrøstningsfuldt til sig selv, når man har endt gennemlæsningen af *Tillæg til den danske Salmebog*. Efter at man dog først har siddet en stund i en sær, lamslået undren: hvordan har dette kunnet lade sig gøre?

Der er i løbet af de sidste 15-16 år kommet tre tillæg, som man ser på hylderne rundt om i kirkerne. De har vel været mere eller mindre gode, er blevet mere eller mindre brugt, har i hvert fald utvivlsomt opfyldt et behov. Nu har vi så gået og ventet på dette officielle tillæg, som skulle udkomme, så vidt man har forstået, som en slags forberedelse til en helt ny salmebog. Man ville vel forvente, at det bedste fra de tre tidligere tillæg plus det bedste af det, der ikke har været med i de tidligere tillæg, skulle indgå i det nye, store tillæg. For stort er det jo – lige så stort som manganen en hel salmebog rundt om i verdens kirker, skulle jeg tro. Og så får vi dette.

Når man får brug for at finde fortrøstningen til, at det 'må dages påny' frem, så er det dog i grunden ikke på salmedigtningens vegne. For hvad salmer angår har Vorherre i sin ubegribelige godhed ladet det dages i Danmark gang på gang på gang – dages, skønt man kunne synes, det var dag i forvejen. Men når danskerne ikke skønnede på det, de havde, skænkede den gode Gud os rundhåndet en ny salmedigter; Sthen og Kingo og Brorson og Grundtvig og Ingemann og Jakob Knudsen og K.L. Aastrup. *Min sjæl, hvad vil du mer'!*

Vorherre skylder så vist ikke os noget i retning af salmedigtere. Der er masser af guld at hente frem af gemmerne, især vel hos Grundtvig; fine sager, som ikke står i 53-salmebogen, og som man ikke kan begribe, vi har råd til at forholde den danske menighed. Men når man sukker og håber på morgengry i stedet for bare at trække på skuldrene ad dette her, så er det fordi det tillæg er blevet, som det måtte blive i dag. Tillægget er et spejl af den danske Folkekirke gennem de sidste tyve år.

Et spejl af forkyndelsen, et spejl af debatten, foredragene, avisskriverierne, af kirkens navlebeskuende jammer over lave »seer-tal« og jammer over præsternes manglende evne til at få ungdommen i tale og tale moderne til moderne mennesker. Dens jammer over, at vore gamle salmer er uforståelige for tidens mennesker, som ganske vist ufortrødent og med stor glæde bruger dem til konfirmation og bryllup og begravelse og synes, de er dejlige, men de har jo sikkert ikke forstået dem!

Et *spejl* – man ser i spejlet et glimt af en radiomedarbejder – eller er det en slags radiokirkeejer? – som herser med en stakkels socialdemokratisk borgmester, der er så glad for »Du gav mig, o Herre, en lod af din jord«, for at få ham til at sige, det er et problem, at salmedigterne har deres udgangspunkt i landbruget. Det syntes borgmesteren i grunden ikke, men for at få fred gik han da til sidst med til at sige, det måske var lidt ærgerligt med al den jord og alle de bønder. Interview'eren's holdning er symptomatisk for det overfladiske niveau, diskussionen om nye salmer – kravet om nye salmer, i mange år har bevæget sig på.

Man ser i spejlet en kirke, der taler mere om sig selv end om Vorherre, og som iøvrigt anser »moderne mennesker« for en særlig race, som ikke begriber ret meget af det, der er kirkens anliggende, og som vi præster derfor skal slå en masse knuder på os selv for at komme i kontakt med. Man ser menighedsråd, der ved ansættelsessamtaler er meget mere interesseret i, hvad præsten vil gøre for at få folk til at gå i kirke, end de ønsker at skaffe sig underretning om, hvad præsten egentlig vil sige til de folk, der er kommet i kirke.

Man ser også en kirke, hvor evangeliet bliver forkyndt. Det bliver det jo da, hver søndag. Høres vil Guds ord nu engang, og der findes også evangeliske salmer i denne salmebog, f.eks. af Michaelsen og Møllehave og Johansen.

Men det ligger ulykkeligvis sådan, at de mange gode evangeliske præster, der findes i vort land, ikke føler sig forpligtet til at skrive salmer, hvis ikke de synes, de har evner til det. Derfor finder man kun få af dem blandt tidens salmedigtere. Mens de, der tegner den brede strøm i kirken (i hvert fald den strøm, man hører mest til), har det som del af deres teologi, at man skal lave moderne salmer til moderne mennesker, og så skriver de salmer, hvad enten de kan eller ej. Af lutter pligtfølelse.

Denne vældige vilje til at tale tidens sprog til tidens mennesker, med resultat i en stor produktion af nye salmer, har vi før set i den danske kirke:

Vort Land os nærsom Grøde yder,
Ved Lov vi trygt i Landet boe;
Og fælles Kraft, naar Faren byder
mod Fienden værger for vor Roe.
Gud! du gav Land og Frugtbarhed,
Du satte Lov og Øvrighed.

Thi vil vi Lov og Konge lyde,
Og det med kristen Ærlighed;
Og da den Tanke os skal fryde:
At Dig vi vise Lydighed.
Og at Du selv vil lønne blid
Hver trofast Borgers Daad og Id.

Saa vil vi og som Samfunds Lemmer
Hinanden elske broderlig,
Og virke hen til hvad som fremmer
Vor fælles Tarv i Fred, i Krig.
Og vinder Styrke, Held og Fryd
Ved klog og virksom Borgerdyd.

Evangelisk-Kristelig Psalmebog til Brug ved Kirke- og Huusandagt, en salmebog, der er et behjertet forsøg på at styrke alle gode kræfter i tiden ved at tage de sager op, som lå tiden på sinde. »Borgerdyd« var fællesbetegnelsen for de gode sind, der lå bag de gode bestræbelser – vi savner måske i dag en fællesbetegnelse for de gode sind, der ligger bag vor tids gode bestræbelser. Tidens teologi tilsagde tidens teologer at skrive den slags salmer – skulle det måske forholde sig sådan, at det har en uheldig virkning på salmeskrivningen, når man absolut *vil* tale tidens sprog til tidens mennesker i salmesangen? Skulle forholdet være det, at »det moderne«, når det lykkes, så at sige er et »biprodukt« af salmedigterens arbejde?

Jeg vil prøve give eksempler på, hvordan gamle og nye salmer på forskellig vis formulerer sig om de samme temaer, – har jeg lovet. Lovet, på et tidspunkt, da *Tillægget* ikke var udkommet, og hvor man måske havde håbet i det at finde noget mere end det, man havde fundet i de nye salmer, der hidtil havde ligget på bordet. Jeg havde set for mig, at man kunne tage nogle grupper af salmer, som man kunne lægge over for hinanden til direkte sammenligning. Konstatere forskydninger eller forandringer i det budskab, der forkyndes. Sådan kan man naturligvis også behandle en del af det stof, vi har for os, men langt det meste falder uden for.

Der er salmer, man undrer sig over at finde her, fordi de er nye, men ikke moderne. De bringer ikke noget nyt, hverken i form eller indhold. De er som de små, hvide middelalderkirker fra 1927. Der gælder en salme fra 1954, nr. 888, Martinussons:

Ja, engang mine øjne skal
se kongen i hans pragt;
tilbede i hans tempelhal
hans nåde og hans magt.
I et krystalklart hav af lys
forsvinder tidens nat og gys,
forvandlet blir hver gåde her
til lovsangsjubel der.

Og salighedens tonevæld
skal bruse som et hav –

Eller Landstads salme fra 1861, oversat af Oluf Påske 1988:

Jeg løfter op til Gud min sang
endnu engang
fra disse jordens dale.
Vor Herre Kristus henter mig
snart hjem til sig
i Himlens lyse sale.
Med lynets fart
han kommer snart
da skal hans pris
på anden vis
Guds domsbasuner tale.(?)

Da synger jeg for tronen glad
et bedre kvad og løfter palmegrene
med hvide klæder,
som er to't i lammets blod
for Herrens øjne rene ...

Det er en genklang af »Den store hvide flok«, bare ikke nær så flot.

I denne gruppe tror jeg i grunden også jeg vil placere Frans af Assisis »solsang«, nr 1. Den er unægtelig *anderledes*. Men ikke på en måde, der i sig selv lægger det nær, den skulle være moderne tale til moderne mennesker. Jeg synes, det er et overgreb mod Frans. »Broder sol og søster måne og broder vind og broder myre og søster vand« – smukt og enfoldigt som Frans's ord, – men jeg synes ikke rigtig, jeg kan have hjertet med i dette her!

En anden gruppe er de salmer, som nok er nye *eller* *anderledes* i form, – man kan se, de er skrevet i dag –, men som indholdsmæssigt ligger tæt op af den letteste ende af, hvad vi har i Den danske Salmebog. Om dem gælder det generelt, at vi kan da synge

dem, men vi kan også lade være. Det gælder om hovedparten af den store pakke engelske julesange. Indholdsmæssigt bevæger de sig – om jeg så må sige – nærmest rundt om juleevangeliet; de kommer ikke rigtig til sagen, og nogen ny teologi er der af gode grunde ikke i dem (i det omfang, hvor de er oversættelser). Det er Johannes Johansens oversættelse af *Adeste fideles* ikke, den er god og grundtvigsk og meget dansk, – men her har tillægget foretrukket en anden oversættelse – af den underlige forfatter, der hedder »dansk«, og som hyppigt optræder.

Julesalmer er vel ikke det, vi mangler mest. Kendskabet til vore egne mere indholdsrige julesalmer har været stærkt på retur, og den danske menighed er ikke tjent med, at nogle af vore egne gamle salmer fortrænges fra kirken juleaften til fordel for disse angelsaksiske stemningfulde klange.

Ny i formen, men intet nyt i det teologiske indhold; det gælder en meget stor del af salmerne i afsnittene *Lovsange og troen på Gud Fader*. Der er iøvrigt en urimelig masse sange i disse afsnit. Det kommer sig formodentlig af, at lovsange er nemme at skrive. Der er ingen grænser for, hvad Gud har skabt, og der er derfor heller ingen grænser for udvalget i rim. Tænk, om man havde de muligheder, når man sidder og maser med en konfirmationssang til sin nevø.

Kort er derimod det afsnit, om hvilket jeg finder den meste interesse samler sig, nemlig *Syndernes forladelse*, med underafsnitene *Synd og nåde*, *Fred og glæde* og *Sorg og trøst*. *Forsagelse og kamp* er der slet ikke nogen, der har haft lyst at skrive om!

Årsagen er næppe lutter rimnød, men virkelig teologisk-saglig. Grunden er den, at man skriver om moderne menneskers virkelige problemer. Og herom gælder det, at der er en hel række problemer, man har haft før i tiden, og som er behandlet i den gamle salmebog, men som moderne mennesker officielt ikke har. Det gælder først og fremmest synden. Den er så godt som afskaffet. Og fred og glæde kan man ganske vist nok have behov for, men virkelig ikke set i forholdet til synden, og trøst i sorgen kan mange have brug for, men det er ikke sorgen over synden, det drejer sig

om. Og der er sandelig en kamp at kæmpe her i verden for kristne mennesker, men det er ikke kampen mod synden – dvs. det er det nok, men det er de andres synder, og derfor er den kamp fornuftigvis henlagt til andre afsnit af tillægget. Moderne menneskers problemer, det er samfundets uretfærdighed, problemerne ude i verden, forureningen, hele angsten for fremtiden, fremmedgørelsen i det tekniske samfund og en hel del andet.

Men altså: Synden. Nr. 870 og 871 har til fælles, at de er stilfærdige og på evangelisk vis handler om menneskets behov for Vorherres nåde som et personligt behov, de er skrevet af henholdsvis Dorte Roager og Johannes Møllehave. Nr. 873 handler om nåden og er på »Ingen er så tryk i fare«-melodien. Jeg ville foretrække: »Ingen er så tryk i fare«. Ingen kætterier, men heller ingen fornyelse. I hvert fald er der ikke noget, der er sagt på en ny måde:

Han som uden synd har levet
er alverdens frelser blevet
Jesus for os alle døde,
han på korset måtte bløde.

Vi kan synge den uden at begå kætteri – men vi kan også nemt undvære den.

I nr. 872 har vi den moderne teologi for fuld udblæsning. Her er der virkelig tale om et indhold, som er noget nyt, således forstået, at Hans Anker Jørgensen ganske vist beder Gud om hjælp i forvirringens, forførelsens, fordummelsens, forbitrelsens og fortvivlelsens time, men hele elendigheden er noget, der vælter ned over den stakkels mands hovede udefra:

Alt kommer væltende, hulter til bulter
krige og krimi'er, småbørn, der sulter
gamle, der glemmes, unge, der ældes,
byer, der bombes, domme, der fældes
Gud, vis os vej i forvirringens time
fri os fra mismodets rædselsregime.

Og så gælder jammeren iøvrigt lokkende løgne og lækre reklamer og sællerter og fri konkurrence og troen på, at man kan købe lykken for penge, og mad, der destrueres, og pengenes rædselsregime, og vi beder meget fornuftigt Gud fri os fra det altsammen. Jeg er ikke helt sikker på, hvordan det skal forstås, men salmen står altså i afsnittet om synden, og jeg er sikker på, at hvis Jørgensens menighed har sunget med på denne salme og rigtigt har sukket over synden – og så konstaterer, at han er forfatteren, kan de kun sige til sig selv: jamen, Herregud, alt det kan han da ikke gøre for! Det vil næppe strejfe nogen, at man selv skulle være skyld i nogen af rædslerne. Jeg er sikker på, at der aldrig i Danmark er kommet nogen salmebog, hvor man har jamret så meget over de andres synder. Eksempler på samme fænomen finder vi i andre afsnit, f.eks. nr.907, også af Hans Anker Jørgensen, i afsnittet om Kristenlivet:

Uden dig har kolde spekulanter
skabt en hverdag uden lys og luft
uden tid til børn og gamle tanter,
uden fuglesang og blomsterduft ...

Og så siger Vor Herre Jesus:

I skal se med kærlighedens øjne,
alt det skabte skal I passe på,
I skal ikke tro på gyldne løgne,
i mit rige er de store små ...

Med andre ord: I skal vogte jer for de ulykker, de andre går og laver. Synden er da ikke forsvundet; der står hist og her noget om nederlag, om noget, der ikke blev så godt, som det skulle være, men hos Hans Anker Jørgensen, der i høj grad tegner linjen i Tillægget, er synden blevet noget, man ordner med Vorherre i al fredssommelighed over en stille aftenbajer. Man kan ikke give sig til at sammenligne indholdet af disse salmer om synden med Kingo og Brorson og Grundtvig. Det ville være absurd. Man kan bare

sende en tanke til: »Gud efter dig jeg længes« og »Til dig alene, Herre Krist« og »Bryd frem, mit hjertes trang at lindre«. Der er måske dem, der vil sige, at synden i disse moderne salmer er blevet konkret, at man kalder synd for synd ved at pege på bestemte, påviselige synder. Det er nok muligt, men prisen for det konkrete er altså, at synden er blevet de andres synd. Skulle man tale konkret på egne vegne, så måtte det vel være noget med at have været lidt smart med selvangivelsen og bagtalt sin kollega og kritiseret sin overordnede bag hans ryg og skubbet arbejdet med børnene over på sin kone eller sin mand eller noget i den retning. Men det er der ikke noget om. Brorson er i grunden mere konkret end disse moderne salmer, når han i afsnittet »Kærlighed til Gud og næsten« i DS i nr. 607 kæmper hårdt for at lære at få sin fjende kær, for det skal man jo, men det er nederdrægtig svært:

Den lærdom er så besk og sur
som døden selv for vor natur,
det synes alt for tungt og svart
for Adams flintehårde art.

Det lyder konkret; det har en ram lugt af erfaring, og forfatteren ser til sidst ikke anden mulighed end at bese

i hjertens grund
de mange svare syndens pund,
som Gud så gerne os forlod
for Jesu pine, død og blod.

O, lad mig hjertens inderlig,
min fromme Jesus, elske dig
og til dit kors mig holde nær,
så får jeg nok min fjende kær!

Der er ingen, der kan påstå, det er gammeldags sprogbrug, som ikke forstås af nutidsmennesker. I samme forbindelse kunne man da også citere Grundtvig:

Lad ej fjenden os indskyde
lidt det er, dit ord at lyde.

Enkelt og moderne og ganske klart, og iøvrigt en bøn, der nok bør være i enhver luthersk prædikants hjerte, mens hans skriver sine evangeliske prædikener, for ellers bliver de ikke evangeliske. »Lad ej fjenden os indskyde« – her er der en fjende, som er indenbords. Det er ord fra dengang, da Vorherre ikke var blevet vores fætter og partikammerat. Der er i de salmer, som tegner hovedlinjen i Tillægget, lagt så megen vægt på menneskets virke i verden, at frelsen ved troen alene, af nåden alene, som jo står stærkt i vor gamle salmetradition, er blevet et rent postulat; lidt tilfældigt hægtet på hist og her. Dette kommer stærkt frem i nr. 908 af Lars Busk Sørensen:

Menneske, din egen magt
gør dig svimmel og forsagt,
du skal selv på denne klode
skelne ondskab fra det gode
– dybt ansvarlig for din jord.

Menes der her det samme som i sidste vers af Grundtvigs »Kommer sjæle dyrekøbte«:

Vælge kan igen og vrage
jordens slægter alle dage
vælge mellem liv og død
dagens lys og nattens mørke –

Nej, det gør der ikke, for i Grundtvigs salme er Kristus som den opstandne og himmelfarne forudsætningen for, at vi kan se til at

vælge noget som helst her i verden; det er det, salmen handler om. Hvis det for forfatteren, Lars Busk Sørensen, er den selvfølgelige forudsætning, så må man sige, at salmen skal synges af en ualminde-
lig indforstået menighed, og selv da går det ikke rigtigt op. I næste vers går nemlig iveren for en aktiv ansvarlighed så vidt, at forfatteren hugger hænderne af Gud for selv at kunne komme til at give verden fred, dagligt brød og kærlighed:

Livets Gud har ingen hænder,
derfor er det dig, han sender,
når din næste lider nød.

Det står nu at læse i en dansk salmebog. Her er i hvert fald sprogbrugen et frapperende brud med både salmetraditionens og bibeltraditionens måde at tale om Gud på. Er det ufrivillig komik, at den kan synges på melodien til »Alt står i Guds faderhånd?« - Eller ligger der fra forfatterens hånd en polemisk antydning i anvendelsen af dette velkendte metrum, en antydning af, at vi plejer at lægge for meget i Guds Faderhånd? I femte vers dukker pludselig sorgen op, en sorg, du synker til bunds i, men da viser det sig – evangelisk nok – at du har en næste, sådan som han, der lå i grøften, opdagede, han havde en næste i samaritaneren. Og næste dag er så nåden ny, en ny chance til at hjælpe andre mennesker til et værdigt liv på jorden, – hvad det så er.

Vi er i denne salme i et univers, som vi selv har det i vore hænder at give skikkelse. Uden os bliver intet gjort. Den fundamentale skelnen mellem ondt og godt er i vor magt. Indtil der i sidste vers sker noget mærkværdigt: da tager Gud tilsidst en misbrugt dag tilbage og lader den være nådig glemt i evighed. Det stemmer ikke. Dette menneske, hvis liv er stort, fordi han er ansvarlig for hele verden, som ser sig selv som Guds eneste mulighed for at hjælpe mennesker, ligesom den eneste mulighed for, at han kan finde hjælp, er at Gud sender et andet menneske til ham, – det er jo for så vidt et lige-for-lige-forhold med Gud som mellemmand, – dette menneske kan ikke ende op med et rent minus. Hans dag har ikke

været ganske misbrugt. Jeg ved ikke, om der er et stykke evangelisk-kristelig dogmatik, der skal reddes, eller om det er en vag uro ved menneskets egen magt, der spøger. De gamle salmers modstykke til denne måde at tale om menneskets gerning i verden på, finder man jo over hele salmebogen, men måske enklest i morgensalmerne, når de gamle er på vej til dagens arbejde. Sthen: »udløs os alle af mørkets bånd« – for det er nemlig forudsætningen for, »at ret vi dig tjene kunne«. Eller Kingo:

du, o Gud, kan ene vende
min fornuft og min forstand,
så jeg udi i sporet bliver,
som dit ord henpeger på

Der er megen tillid til menneskets egen magt i Tillægget. Afsnittet *Kristi efterfølgelse* rummer kun én salme, men den er til gengæld løfterig. Hans A. Jørgensens, nr. 825:

Du satte dig selv i de nederstes sted.
Du satte dig op mod de stores fortræd.
Du satte dig ind i de yderstes nød.
Du satte dig ud over dødsangst og død.

Derefter følger to vers om Kristus, der nu taler til os fra højeste sted og dog lever og lider med os, kæmper i verden for frihed og fred og følger os i den yderste nød. Men i fjerde og sidste vers er vi selv kommet ud på dybt vand:

Du sender os ned i de nederstes sted.
Du sætter os op mod de stores fortræd.
Du lever i os i de inderste lag.
Vi lever i dig på den yderste dag.

Hvad menes der? – De »nederstes sted«? Kristus sender os derned, javist. Men vi bilder os vel ikke ind, vi er der, fordi vi erklærer vor

solidaritet med alle de lidende? »De stores fortræd« – skulle vi ikke nøjes med at håbe på, Vorherre vil bevare vore omgivelser for den fortræd, vi gør? Kan man ikke tale så meget om kirkens solidaritet med de lidende, at man enten må rejse ud og bogstaveligt gøre fælles sag med dem – eller finde en anden måde at tale på? Eller måske bare huske, at hvor lidt og hvor meget vi så ellers kan gøre for vor næste, så er der ingen af os, der er Jesus.

Iøvrigt, som spørgsmål til en hel række salmer i dette tillæg og andre steder: Hvorfor er der nogle teologer, der altid vil have, at *Kirken* skal tage stilling på den politiske arena? Kan man ikke tale selv, men kun optræde i Kristeligt Dagblad og heppe på biskopperne og hele *Kirken*? Eller vil man bruge Kirken til at sætte magt og autoritet bag egne ord, fordi man ikke mener, sandheden i sig selv har tilstrækkelig gennemslagskraft? – selvom man ellers er meget i mod magt og anseelse og autoritet og den slags!

Kristi efterfølgelse har 14 numre i DS. Brorson nr. 536:

Styr mit onde sind,
som af verdens vind
lader sig så let omdrive,
lad det altid hos dig blive;
jeg er selv så blind,
styr mit onde sind !

Eller Grundtvig i nr. 537, »Stod med Krist vi op af døde«:

Lad os da som Guds udkårne,
elskelige helgenkuld
klædes op med den enbårne,
ydmyg, god og nådefuld,
som med ynck, med hjælp til rede,
englemild, kun sen til vrede.

Måske ikke så konkret, – og så alligevel. I hvert fald mindre ambitiøs, det er bare en bøn, og det drejer sig bare om et håb om,

at Gud dog i nogen måde vil sætte skik på de forhædede tidselgemytter.

Bøn og årvågenhed har i tillægget kun fået to salmer; den ene en udmærket salme af Johannes Johansen, den anden er den allerede velkendte rædsomme Fadervor-salme med melodi og muligvis også tekst fra Trinidad, den er i hvert fald oversat fra engelsk, for jeg hørte den første gang i USA i 1959. Inden for de seneste år har jeg hørt den sunget af børnekor, og det er skrækkeligt. Det er en endog særdeles vanskelig rytme. Hvad skulle den iøvrigt lægge til nogens forhold til Fadervor? Jeg ved i øvrigt ikke, om den er tænkt som en børnesalme, men det gælder om mange af salmerne i denne salmebog, hvor man bevidst ikke har anbragt bømesalmerne i en blok for sig. Meningen hermed er formodentlig, at alle salmer principielt skal kunne bruges af alle aldersgrupper. Enkelte er så fjogede, at de næppe er egnede for hverken børn eller voksne, men vist må være tænkt for børn:

En dag er jeg fjollet,
så kan jeg gå og grine,
en dag er jeg grå og vil ingenting.
En dag er jeg glad,
så jeg ikke kan forstå det,
så er det godt at stemme i og synge:
Jeg har få't hænder at klappe med,
fødder at trampe med,
stemme at synge med,
tra la la, en glad sang til Gud.

Denne objektivering af forskellige sindsstemninger, hvor man ser sig selv udefra, og glæder sig over, at man kan klappe og trampe og tralle og takke Gud i al slags humør, tror jeg slet ikke børn forstår. Men det kan da godt være, de synes, det er skæg at klappe og især trampe i kirkegulvet.

I øvrigt har jeg aldrig kunnet se, hvad man skulle med hverken børnesalmer eller børnepredikener. For børn kan man fortælle

bibelhistorie, og så kan man synge bibelhistoriske sange med dem. Man kunne lave en udgave af Morten Pontoppidans *Bibelske Historier fortalt for Børn*, og sætte en bibelhistorisk sang ind for hver historie, eller udsende dem i en sangbog ved siden af. Hvor der ikke foreligger en af Grundtvig eller en anden gammel sag, kan man få Johannes Johansen og Møllehave og Michaelsen til at fylde hullerne ud, de skriver allesammen fremragende bibelviser, og et sådant projekt kunne de nemt udføre. For øvrigt kan børnene da synge de salmer, vi andre synger, – det man ikke forstår, er så meget mere spændende.

Det er klart, at en salme af god kvalitet, indholdsmæssigt og poetisk, er tidløs;

Du, som har dig selv mig givet
lad i dig mig elske livet ...

Det er tidens sprog for tidens mennesker til enhver tid. Men man kunne stille det spørgsmål: hvorfor var der nogle af de nyere salmer, der kom med i salmebogen 1953, som næsten omgående kom til at høre til salmebogens mest brugte og har holdt den status lige siden? Er det salmer, som i sprog eller indhold har noget særligt at sige mennesker i det 20. århundrede? Jeg kan kun stille spørgsmålet, jeg kan ikke svare.

Det drejer sig om Jakob Knudsens: »Se, nu stiger solen«. Den er blevet folkeeje. Vi synger den igen og igen til både bryllupper og begravelser. Den eneste grund til, at »Tunge, mørke natteskyer« ikke slog an på samme måde – den ville ellers være glimrende som begravelsessalme, – er at vi holder så få aftengudstjenester i Folkekirken. Var Jakob Knudsen en udpræget moderne forfatter? Det »moderne« fremtræder i hvert fald ikke som en bevidst bestræbelse i hverken emne- eller ordvalg.

Det samme gælder om samtlige Aastrups salmer. Uden ligefrem at være blevet salmer, som ethvert barn kender, bruges de i dag vældig meget i gudstjenesten. Ikke mindst: »Guds egen kære søn« (DS 552), og det kan jeg godt forstå. Der kan man måske komme

tættest på en teologisk forklaring: I de gamle salmer er bønnen vistnok altid barnets bøn til faderen. I Aastrups salme ligger hovedvægten på, at Kristus beder med os. Fællesskabet, følgeskabet mellem Kristus og os kommer enkelt og klart – moderne? – til orde. Vor broder Kristus står for sin fader sammen med os.

Der er noget, som på en eller anden måde bliver vældig klart i den salme – jeg prædiker over den hver søndag mellem påske og pinse. Den er en udlægning af alle de svære tekster: Vejen, sandheden og livet. Vi er med ham, han tager os med sig og

med ham er alt vi fremme
og har hos Fader hjemme.

Lad mig til slut gentage: der er gode, nye ting i dette tillæg. De gode nye salmer er enkle i formen og evangeliske i indhold. Enkelte forfatternavne er nævnt, jeg vil gerne tilføje Lisbeth Smedegaards. En evangelisk forfatter med poetisk sans – måske aner man her en usædvanlig vågen selvkritik?

Men det *indhold*, der tegner tillægget, skaber opmærksomhed og fylder mest – kan vi samle det op og sige, hvilken teologi, der er baggrund for det? Det mener jeg godt, man kan.

Det er nemlig en *nyliberal* teologi i dens sidste fase, og jo mere udvandet den bliver, des mere kommer den til at ligne tyvernes og tredivernes liberalteologi i dens opløsningsperiode. Ligesom den liberalteologi, der tog sin begyndelse i slutningen af forrige århundrede, har også denne en absolut seriøs oprindelse; i en teologi, der havde et vel defineret anliggende.

Jeg mener, det begyndte med Løgstrups skabelsteologi. I løbet af forbløffende få år udvandedes den og resulterede i en forkyndelse, der lå langt fra sit ophav; en forkyndelse, i hvilken det blev en hovedsag at imødekomme tidens smag og det, tiden anså for sine behov – ganske som det skete efter århundredeskiftet med den teologi, der herhjemme først blev fremført af en så lidet populistisk teolog som F. C. Krarup i Sorø. Den gamle liberalteologi kom til at brede sig over alle kirkelige retninger, og blev siden som oftest

slet ikke genkendt som liberalteologi. Den oprindelige liberalteologi drejede sig om, at man ikke mere skulle interessere sig for de gamle støvede dogmer, men forkynde Jesu billede, hans inspi- rende og højnende eksempel. Men det udviklede sig til Olfert Ricards sødladent-moraliserende idealisme og Skovgaard-Peter- sens fromme, men tillige såre praktiske formaninger: *Troens betyd- ning for den, som vil frem i Verden* hed en bog af ham fra 1909. Kristendommen anbefalede sig helt igennem ved sin forståelighed, sin nyttevirkning – sin charme.

Nu anbefaler troen sig ved sin evne til at styrke alle gode kræfter. Enhver god sag, som vi alle kan være enige om at anse for god, kan roligt regne med, at den går Vor Herre Jesus også ind for. Og med ham er naturligvis hele det vågne, aktive kristenfolk. Hvor Jesus i den gamle liberalteologis dage var den ideelle KFUM-se- kretær, er han i dag den ideelle græsrods-anfører.

Vi er imod forurening, undertrykkelse, krig, hensynsløs kapita- lisme. Det er naturligvis alle ordentlige mennesker, og det er måske lidt forstyrrende, at de kristne ikke er ene om budet. Men pointen i den nyliberale teologi og i dette salmebogstillæg er, at takket være inspirationen fra Kristus kan de kristne *bedre* end alle andre gøre noget for at bekæmpe alle onderne.

»Kristi kæmper, ud på vagt«! Eller altså netop ikke, for hos Brorson er det bare synden, Kristi kæmper kæmper imod. Nu bekæmper Jesu kammerater alverdens onder. Man skal mærke sig, at i den brede flod af den gamle, liberale teologi var det kun de første liberale, som f.eks. Arboe-Rasmussen, der talte imod de støvede dogmer, såsom jomfrufødsel og himmelfart. Siden tav man bare stille om de for moderne mennesker anstødelige, eller i hvert fald uinteressante sager. Heller ikke i den nyliberale teologi, og især da ikke i dens sange, finder man nogen fornægtelse af de gamle dogmer, absolut ikke; man kan godt have det hele med i kufferten, bare det bliver dernede. Ikke vække anstød, bare være forståelig, nyttig, tiltalende. Glad; ja, dansende – som Jesus selv dansede sig gennem det hele, i følge Tillæggets nr. 780.

Den gamle liberale teologi kom kun med i Den danske Salmebog med »Ungdommens Frelser« (nr. 329), som vistnok blev brugt i de første år, men jo i dag mildt sagt er altmodisch. Resten blev i spejdersangbøgerne.

Med dette tillæg er der lagt op til, at den nyliberale teologi skal komme stærkt med i en ny salmebog. Med mindre det hele er blevet aldeles altmodisch forinden! – Og hvis ikke, så i hvert fald:

Immer det dages dog påny,
hvor hjerterne morgen vente!

Hvad er en god salmemelodi?

Af Arne Berg

Dette spørgsmål har altid aktualitet; senest accentueret gennem udgivelsen af »Meloditillæg til Den danske Salmebog« fra dette forår. Et sandt opbrud synes på vej, og laubske begreber som »tradition og fornyelse« bliver udfordret på alle fronter. Det giver anledning til at rejse spørgsmålet: Er det overhovedet muligt at argumentere overordnet, eller tramper vi nok en gang ind i et spinatbed af fordomme, selvvalgte smagskriterier og skingre postulater om egen fortræffelighed og andres smagløshed?

Jeg nærer et pinkelt håb om at kunne undgå det, og vil til en begyndelse gerne søge at afdramatisere problemfeltet ved at referere til en oplevelse, jeg (formentlig sammen med en del fjernsyns-seere) havde i midten af 1980'erne. DR's kirkelige redaktion havde valgt at transmittere en debatudsendelse om gamle og nye salmemelodier fra koncertsalen på Sankt Annæ Gymnasium (hvor jeg befinder mig til daglig). Et halvt hundrede gymnasieelever var inviteret til at være prøveklude for de forskellige musikalske indfald, som en række eksperter og kirkemusikalske meningsdannere udsatte dem for. Selv fik jeg jobbet som »indædt laubianer« at markere højrefløjen, mens feltet ellers bestod af udmærkede digterpræster, korledere, rockmusikere (den lidt vemodige slags) og præster, der »havde været udenlands« og nu hjembragte spændende nye rytmer og »Halleluja-råb« til menighedens opbyggelse. Megen tvivl om kirkens »tag i ungdommen« blev bragt til torvs, og mange (også seriøse) forslag til »nyt liv i kludene« blev afprøvet. Stemningen var faktisk god, også fordi jeg i pauserne og for slukkede mikrofoner oplevede megen sympati fra de andre debatterer over for mine synspunkter.

Men for mig oprandt sandhedens øjeblik lige før slutningen af udsendelsen, hvor programlederen stillede nogle af gymnasieeleverne det naturligt-forudsigelige spørgsmål: »Er det nu sådan noget, der skal til, for at I dukker op i kirken på søndag?« Og modtog det prompte svar: »Nej da! Vi går i kirke, hvis vi synes, kirkens budskab siger os noget. Det andet, den rytmiske musik, oplever vi da meget bedre andre steder!«

Selvfølgelig var jeg som lærer ved denne udmærkede skole pavestolt over, at eleverne kunne skelne mellem autentisk musik og tilrettelagt musik. Men anstændigvis må man stille sig det spørgsmål, om de samme unge mennesker så ikke også går direkte til Bachs passioner og Palestrinas messer – og sier Johann Walter, Crüger og eksempelvis Laub fra?

Oplever de mon disse salmekomponister som udvandede eftersnakkere af en fuldgyldig kunstmusik, eller har den folkekirkelige tradition måske alligevel indarbejdet en sans for et særligt kirkeligt udtryk, forbeholdt kirkerummet og tjenesten dér; et udtryk, som også kirkefremmede, almindelige folkekirkedanskere accepterer?

Salmen mellem kunstmusik og folkemusik

Her vil jeg gerne tage mit udgangspunkt, idet vi må erkende, at hverken Bach, Händel, Mozart eller Brahms optræder i vore koralbøger. Er det at begræde eller skal vi faktisk være helt tilfredse med denne tingenes tilstand? I vor egen tid har man forsøgt at engagere komponister med stort K for sagen. Som eksempel kan tages Henning Christiansens melodi til »I al sin glans« (DS 247), komponeret i anledning af Grundtvig-året 1983:

Marcia (glæde)

I al sin glans nu strå-ler so-len

I al sin glans nu strå-ler so-len livs-ly-set o-ver nå-de-sto-len,

nu kom vor pin-se-lil-je-tid, nu har vi som-mer skær og blid,

nu spår os mer end eng-le-røst i Je-su navn en gyl-den høst.

Lad mig straks understrege, at det her ikke er min hensigt at beklikke komponisternes hæderlighed i deres intention, endsiges deres generelle kompositoriske kunnen. Jeg er ikke komponist og har ikke oplevet den kompositoriske proces på min egen hud. Jeg

forholder mig alene til den foreliggende salmemelodi, og forsøger at give en vurdering ud fra kriterier, som selvfølgelig kun er bindende for mig selv.

Hvad angår den ovenstående melodi, kan man ikke frasige den et folkeligt fynd. Men ikke desto mindre er melodien sønderlemmende for den tekstlige sammenhæng; dens vedholdende punkteringer understreger en militant fællesskabsfølelse, og for dens udvikling fra den lysende C-dur til den dystre h-mol savner man en umiddelbar begrundelse, ligesom versovergange på et none-interval må siges at henvende sig til sanglige specialister. Alle disse iagttagelser bliver nærmest foræret os af komponisten. Melodien tramper ind ad det ene øre og ud af det andet, og efterlader én med følelsen af at være blevet trukket ved stemmebåndene gennem et af de bedste eksempler fra vores salmedigtning. Helt overordnet må melodien siges at falde på, at den i utilstedelig grad *binder* den eller de syngende til selve *afsyngningen* , fremfor at *frigøre* den syngende til en fordybelse i selve *teksten* .

Helt anderledes forholder det sig med Henrik Rungs melodi til »I al sin glans« (DDK 190), der ikke behøver nogen som helst anbefaling. Melodien er hele vejen igennem båret af såvel melodisk friskhed som klar disposition; altsammen noget, der i særlig grad er med til at fremhæve teksten (»nu har vi sommer skær og blid«). Heroverfor har den gamle melodi fra Lyon (DDK 191) næppe nogen chance i en dansk kirke.

Mit næste eksempel, Brorsons »O, du min Immanuel« (DS 504), har jeg valgt til en belysning af forholdet mellem en folkelig sangtradition og en etableret kirkelig-romantisk tradition. Denne Brorson-salme har en melodi fra den folkelige tradition; nærmere bestemt de melodier, M. K. Sand i årene omkring 1910 samlede ind, og som Karl Clausen har arrangeret i sit hæfte *Folkelig Brorson-Sang*.¹

1. Karl Clausen: »Folkelig Brorson-Sang. 20 folkemelodier til Troens Rare Klenodie og Svane-Sang«, *Folke- og Skolemusik, Særhæfte*, København 1961.

Rolig betragtede

O du min Im - ma - nu - el, hvil - ken him - mel - glæ - de

har du gjort min ar - me sjæl, ved din pur - pur - væ - de! Fjen - den tænk - te:

den var fast. Men hans træ - ske sna - re brast. e - vig tak!

Hvad der betager mig ved denne melodi, er dens helt igennem ukunstlede inderlighed og ynde, der lader tekstlæsning og tekstindlevelse forløbe helt ubesværet. Nogle vil måske savne et lysere præg i salmens sidste strofe, men tekstens grundtone er ramt med en præcision, som ikke kan læres på noget konservatorium! Et enestående smukt eksempel på pietistisk inderlighed, der ellers så let kan forvrænges til det selvsmagende.

Men den melodi, der har vundet almindeligt indpas til »O, du min Immanuel«, er unægteligt August Windings fra 1882 (DDK 328). Med sit umiddelbare, sanglige *swung* kan man ikke sige andet, end at den er lavet med et håndslag, der udtrykker sin tids stil (Winding, der var elev af Gade, må vel i det hele taget betragtes

som en »smagfuld, noget bleg senromantiker«). Men her tipper balancen mellem indlevelse og følelsesfuldhed. Man bliver åndeligt talt »trukket op på fars knæ«, og får udpeget smagfulde detaljer i melodiens tolkning af udtryk som »Immanuel«, »arme sjæl«, »purpurvæde«. Melodien omklammer teksten i dens forsøg på at fortolke den. Den ægte romantiske tone, som vi kender den fra bl.a. Weyse og Rung, forfalder her til Biedermeier-stemning!²

Hvad angår Laubs opgør med de romantiske salmemelodier, er vi mange, der i dag oplever det som nådesløst i sin stejlhed; et sandt udtryk for opgørets voldsomhed og angivelige nødvendighed. Uden i øvrigt at sælge ud af »det laubske arvesølv«, må vi erkende, at en række romantiske melodier har slået dybt rod i folkekirkens salmesang.

Ud over Weyses melodier til Ingemanns morgen- og aftensange, kan jeg for egen regning nævne Gades melodi til »Udrust dig, helt fra Golgatha«, Berggreens til »Velkommen igen, Guds engle små«, der let udkonkurrerer Weyses korsats ved sin friskhed, ligesom Meidells folkelige melodi til »Dejlig er den himmel blå« stiller både Weyses og Laubs melodier i skyggen. – Laubs melodi fra 1917 er da udmærket; et helhjertet forsøg på at ramme en enkel og folkelig tone. Men her må den stilsikre kirkekomponist vige pladsen for den »forhenværende havnekontrollør«. Ligeledes må også Laubs melodi til »Den mørke nat forgangen er« anses for at have tabt slaget til Windings 6/8-dels romance. Der er ingen grund til at bruge kræfter på stilistiske og musikalsk-tekniske sammenligninger mellem de to melodier. Her er toget kørt! Men det er værd at anbefale at afprøve Laubs melodi i en snæver kreds og for nedrullede gardiner. For melodien kaster unægteligt et nyt lys over Sthens 1500-tals tekst, der herved pludselig træder ud af sine gammelkendte klunketidsgevanter!

2. Jeg har i denne sammenhæng set bort fra Crügers melodi fra 1654 (DDK 329).

Analysens begrænsning

Hermed er jeg nået frem til, hvad jeg vil betegne som »analysens begrænsning«. Det er noget, der tydeligst træder frem i sammenligningen af romantiske melodier og klassiske koraler. Analysens dilemma (og dermed begrænsning) er kort fortalt, at den musikalske analyse kan kortlægge de melodiske, rytmiske og harmoniske forhold; deres overensstemmelse med en given tradition (eller det modsatte), ligesom den også kan redegøre for de rent deklamatoriske forhold mellem tekst og musik (eksempelvis skæve betoninger og uhensigtsmæssige fraseringer). Det er altsammen noget, analysen kan foretage med ret sikker stemmeføring.

Men den kan ikke kortlægge eller forudsige musikkens virkning på tilhøreren eller den syngende. Musikkens virkning vil altid være noget andet og mere end summen af analytiske resultater. Hvad der får menneskesindet til at svinge med på en melodi, grunder sig langt fra altid på musikalske, tekstlige eller teologiske betragtninger. I helhedsoplevelsen af en salme indgår også dybt personlige forudsætninger, så som bl.a. musikalske referencerammer. Hvad nogle vil betegne som et fortroligt, hjemligt tonefald, vil andre køligt vurdere som et banalt påfund.

Det kunne så føre til, at man helt forkaster analysen, da selve den musikalske oplevelse alligevel bygger på *noget andet*. Men her er det da, at Laub og hans arvtagere – med rette – hævder, at man gør sig skyldig i uvederhæftighed ved ikke at medinddrage musikalske kriterier i sit salmevalg. I forlængelse heraf, vil jeg nu vove mig nærmere ind i konfliktfeltet mellem den reformatoriske koralmelodi og 1800-tallets romanceprægede melodier. Er slaget også afgjort her?

Til sammenligning kan tages Koralbogens to melodier til Grundtvigs »Kom, Gud Helligånd, kom brat«, nemlig den gamle sekvensmelodi i Laubs rekonstruktion fra o. 1910 (DDK 249) og Barnekows melodi fra 1859 (DDK 250). Her har vi på den ene side en gregoriansk inspireret melodi, hvis fornemt-svungne buer rejser sig som en katedral over en dorisk tonalitet. En bøjjelig,

svajende rytme, der giver naturlig fremdrift og deklamation, hvor man netop *selv* skal investere sig i teksttolkningen. Melodien starter i øvrigt på en dyster mol-akkord, der først gradvist lader sig føre tilbage til tonearten dorisk; på et tidspunkt, hvor romantisk sindede kirkegængere i protest er på vej til at forlade kirken!

Heroverfor knytter teksttolkningen i Barnekows melodi sig strengt til de enkelte ord og motiver i salmens første vers. Det betyder imidlertid, at melodiens ønske om at udtrykke teksten kommer til kort i de følgende vers, hvorfor den egentlig må siges at falde på sine egne præmisser. Melodien bæres i øvrigt frem af en smukt tænkt og konsekvent gennemført harmonisering, ja, udgår nærmest fra denne harmonisering. En laubianer, der altså ikke behøver at være anti-romantiker, føler sig her omklamret af melodien og den implicite harmoniks »pædagogiske pegefinger«, der udlægger teksten ned i detaljen for den syngende.

Syngen man derimod melodien *uden* de underliggende akkorder, er den rent ud sagt grim! I min egen skoletid på Sangskolen lærte vi, at en sådan melodi med dens »skæve« intervaller og kromatik var »svær«, dvs. unødvendigt kompliceret og kringlet, og derfor forbeholdt koncertsangere, mens de rene intervaller og den diatoniske skala var kendetegn på den folkelige og kirkelige fællessang. Det kan måske i dag lyde lidt pudsigt, men det var et klart udtryk for den helt indiskutable måde, hvorpå man varetog arven efter Laub og Carl Nielsen på Sangskolen, hvor Mogens Wöldike stod for den musikalske linie.

Men synspunktet kan udbygges på den måde, at klassisk tonalitet (herunder også kirketonalitet) fremmer en frigjort og levende melodik, der igen virker aktiverende og motiverende i forholdet til teksten og dens indhold. Derimod har en romantisk melodik, der lindt duver af sted på sit harmoniske grundlag, snarere en passiv og måske noget smægtende karakter. – Tag for eksempel til sammenligning Barnekows og Laubs melodier til »Morgenstund har guld i mund« (DDK 299 og 300)!

Til denne problematik kan der også findes adskillige eksempler i forholdet mellem romantikkens og *reformationstidens* salmemelo-

dier. For blot at nævne et: Kingos »Aldrig er jeg uden våde« (DS 510), til hvilken Salmebogen anfører to melodiforslag; Berggreens romantiske fra 1852 og den gamle melodi fra Horns Salmebog fra 1544 (DDK 10 og 11). Også her kan man foretage en musikalsk analyse af det melodiske, det harmoniske og det rytmiske, men da musikkens udtrykskraft som tidligere nævnt rækker videre end dette »tekniske« aspekt, vil den enkeltes oplevelse af salmemelodien ofte være helt uafhængig af dette.

Men ændrer imidlertid ikke noget ved det faktum, at præst og organist her er nødt til at træffe et valg. Skal denne salme om »sorg og trøst« synges på Horns melodi, der – i mit ordvalg – nærmest umærkeligt nynner sig ind i den syngendes sind (en provokation for *nogle* kirkegængere), eller skal man hellere bruge Berggreen, der i sine ubekymrede, lidt prangende C-dur-formuleringer til gengæld hos *andre* kirkegængere virker afkortende på tekstens budskab??

Thomas Laub – Danskeren

Det ville være særdeles kunstigt, om en person, der i kirkemusikalsk henseende har været både inspiration og anstødssten for flere generationer, ikke fik en lidt udførligere behandling her. Laub var, i al korthed fortalt, ude i 3 ærinder: genoplivningen af den lutherske koral, kampen mod det 19. århundredes romancetradition og kompositionen af nye salmemelodier efter de klassiske principper. De almindelige indvendinger mod Laub går som bekendt på, at »han virker streng, ja kedelig; man savner udtryk for glæde i hans melodier, der altid (!) er i mol« og »han virker germansk i sin fortænkthed«. Igen kræver det indlevelse og lydhørhed at argumentere imod disse indgroede aversioner. For sagen er jo den, at også Laub står på skuldrene af det romantiske århundrede; også hans melodier skatter til dansk sangtradition. Dette skal kort uddybes ved nogle enkelte eksempler:

1) Når Laub skal ramme tonen i Arnulf af Louvains »Hil dig, frelser og forsoner«, fra 1200-tallet (DDK 171), formulerer han sig præcist (nogle ville sige ubarmhjertigt) i den doriske kirke-toneart, med dens kerneintervaller: kvint og lille tert. Herved søger han at skabe en stilistisk overensstemmelse mellem tekst og melodi. Men dét eksempel gør næppe Laub til nogen folkeforfører!

2) Når Laub sætter melodi til Grundtvig, f.eks. »Alt, hvad som fuglevinger fik« (DDK 16), er orgelsatsen nok en »koral« (node mod node), men melodien øser af de samme kilder som Rungs melodi til »I al sin glans«. Tænk blot på 6/4-rytmen, og det helt overgivne oktavspring i 4. linie! – Eller melodien til »Alle mine kilder« (DDK 13) i den natur-romantiske lyse D-dur, man troede var forbeholdt melodier som »Nu titte til hinanden« eller »Blomstre som en rosengård«; en melodi, hvor Laub lader hånt om alle skrevne og uskrevne melodiske love med hele 3 toptoner, drysset med overgiveness ud over strofen!

3) Eller Laubs melodi til julesalmen »Nu vil vi sjunge og være glad«, der nærmest overbyder Weyse i treklangs-trallen (som i »Julen har bragt«). Savner den melodi glæde? Ja, den griner ikke over hele femøren, men der har en underfundighed, der giver plads for ens egen glæde.

4) Og endelig: Hvem hører ikke den samme stille inderlighed som i den folkelige melodi til »O, du min Immanuel« i Laubs melodi til »Sov sødt, barnlille«? Eller for at blive ved Brorson Laubs ret oversete melodi til »Det er den daglig trøst, hvormed jeg undertræder al fortræd ...« (DDK 59); en nænsom folkelig tone, formet af en uforlignelig melodiker.³ Men spil den i Des-dur!

3. Carl Nielsen rammer med usvigelig sikkerhed den samme tone i sin melodi til »Forunderligt at sige« (= »Mit hjerte altid vanker«, DDK 298) – også af Brorson.

Den gode salmemelodi

Tiden må være inde til, at jeg kommer med mit eget et bud på, hvad en god salmemelodi er, omend de hidtidige eksempler nok har givet et fingerpeg i retning heraf. Fremfor konkrete eksempler, vil jeg i stedet fremhæve tre forhold, som jeg mener må indgå som nødvendige ingredienser i en god salmemelodi:

- 1) Melodien skal forholde sig til tekstens grundindhold eller grundstemning; melodien skal frigøre til en helhedsforståelse og ikke forføre til en fortolkning af enkelte motiver.
- 2) Melodien skal have stil eller autenticitet, dvs. kunne samle sig omkring sit eget tonesprog på autentisk vis.
- 3) Melodien skal være naturligt sangbar.

Det første forhold: melodien som *frigørelse* eller *forførelse*, har jeg allerede tidligere været inde på. Her vil jeg godt efter hukommelsen citere en formulering, Jørgen I. Jensen et sted har brugt: »Der skal bestå et kontrapunktisk spændingsfelt mellem tekst og melodi«. Melodien skal ikke gøre sig til ét med teksten, men derimod skabe et musikalsk »rum«, inden for hvilket den syngende bliver sat fri til at kunne forholde sig til teksten som helhed.⁴

Hvad angår spørgsmålet om *stil*, tænker jeg her grundlæggende på den »musikalske forståelighed«. Det musikalske udsagn skal kunne afkodes og forstås af den interesserede bruger (kirkegænger eller kirkemusiker). Det må efter min opfattelse gerne foregå gennem en proces, hvor man gradvist gør sig fortrolig med en ny melodi. Det døgnaktuelle indfald (der med Robert Naurs ord »går ind som en brosten gennem en konditorrude«), stiller jeg mig derimod skeptisk over for.

4. Det modsatte, at tekst og musik smelter sammen i et fælles kunstnerisk udtryk, er karakteristisk for kunstmusikken; f.eks. soloarien hos Bach (»Erbarne dich«) og hos Händel (»Rejoice«) eller korsatser som Mozarts »Ave verum« eller »Lacrymosa« fra requiet.

At en melodi også skal være *sangbar*, giver nærmest sig selv. Men ikke desto mindre er melodiens naturlige sangbarhed den afgørende forudsætning for, at en salmemelodi kan fungere i den kirkelige fællessang.

Disse tre forhold: melodiens frisættende kraft i forhold til teksten, melodiens stilistiske autenticitet, og melodiens naturlige sangbarhed, er i den danske salmesang på forskellig vis blevet virkeliggjort inden for 4 meloditraditioner:

- 1) Den klassiske koral (fra reformationstiden og frem).
- 2) 1800-tallets romanceprægede salme.
- 3) Thomas Laub og arven efter ham.
- 4) En folkelig tradition, der spænder fra forrige århundredes åndelige vise frem til vort århundredes højskolesangbog.

Disse 4 grund søjler kan tilsammen siges at udgøre den danske salmemeloditradition. Det kan man så forholde sig mere eller mindre selektivt til (ved f.eks. at vende Laub eller romance-melodierne ryggen). Men en moderne salmekomponist bør på en eller anden måde forsøge at inddrage erfaringerne fra et eller flere af disse områder, dersom han ønsker at opnå et resultat, der vil kunne fremtone som *en god salmemelodi* – også for den almindelige, kirkefremmede folkekirkedansker!

Er Laub kommet for at blive?

Af Christian Thodberg

En gammel forlængst afdød ven (sognepræst Christian Lindskrog) har fortalt mig, at han engang var til gudstjeneste langfredag i Holmens Kirke, mens Laub var organist. Som præludium spillede Laub én gang ganske sagte sin egen melodi til *Hil dig, frelser og forsoner*, men det var også det eneste laubske indslag i gudstjenesten. I sin egen kirke sad Laub i kroen.

Skal man tro de sidste dages aggressive Laub-kritikere, er situationen næsten den samme idag. Linierne bliver trukket skarpt op: Laub og hans melodier er – påstås det – stærkt på retur og holdes kun i live ved kunstigt åndedræt, leveret af en gruppe magtfulde tilhængere af en forældet kirkestil, der ikke siger tidens børn noget som helst. Og der henvises i stedet, på den ene side til den romantiske kirkemelodi-tradition, som har fået en renæssance, og som Laub og hans tilhængere ofte beskyldes for med magt og intriger at have forsøgt udryddet, og på den anden side til den nutidige populærmusik-tradition, som man aktuelt kan finde eksempler på i det koralbogstillæg, der nylig er udkommet i forbindelse med det officielle salmebogstillæg.

Striden om de laubske melodier i første halvdel af dette århundrede skal jeg ikke omtale her, men blot fremhæve to ting. De laubske melodier banede sig vej, mens Bielefeldts Koralbog og Menighedens Melodier endnu lå på orgelbænkene, dvs. mens der stadigvæk var frit valg. For det andet: Den danske Koralbog 1954, der på det sidste har fået mange knubbede ord med på vejen, var

et anerkendt kompromis mellem den romantiske og den laubske og den sønderjyske meloditradition¹ – et kompromis, der var på nippet til at sprænge Samfundet Dansk Kirkesang, fordi nogle mente, at Wöldike og Jens Peter Larsen havde solgt for meget ud af arvegødset. Og uanset den status, DDK har fået, er melodivalget stadigvæk frit, hvad man i praksis kan erfare rundt omkring.

På denne baggrund vil jeg først og fremmest konkretisere mit svar på, om Laub er kommet for at blive, ved af praktiske grunde med udgangspunkt i Den danske Koralbog 1954 at give en oversigt over, i hvilket omfang de laubske melodier faktisk bruges.

Jeg vil dog i denne forbindelse – især til sidst – også inddrage et nyere, spændende indslag, nemlig Henrik Fibiger Nørfelt: *En ny Sang i Danas Mund. En registrering og vurdering af melodivalget før og nu i N.F.S. Grundtvigs a-salmer i Den danske Salmebog* (= HFN) og opfølgningen af denne afhandling i John Wedell Horsners og Nørfelts: *69 melodier til Grundtvig-salmer i Den danske Salmebog* (= H/N), begge fra 1983.

I *Hymnologiske Meddelelser* 4/1993 og 1/1994 er der på grundlag af spørgeskemaer udsendt til præster og organister i 13 udvalgte provstier leveret en computerbehandlet oversigt over salmetekster og salmemelodier i brug. Det er her især den sidste undersøgelse, af melodivalget, jeg henviser til. I parentes sagt: undersøgelsen, der har været særdeles bekostelig, bringer efter min mening ikke meget nyt for dagen; det meste vidste man i forvejen. Hertil kommer, at undersøgelsen ligesom de politiske opinionsundersøgelser er behæftet med en del svagheder.²

Jeg tillader mig derfor at supplere med egne erfaringer, både som kirkegænger og som fungerende præst. Og én ting mere: I

1. Se Ea og Erik Dal: »Mere gammel sang i Danas mund«, *Hymnologiske Meddelelser* 1-2/1984, s. 59f.

2. Når det (s. 15) hedder, at spørgeskemaerne er udsendt til 286 organister og besvaret af 117, kan det efter min regnebog ikke betyde, at 61,75% har svaret; det må være 44,8%. Hvorfor er spørgeskemaet ikke udsendt til eller også udsendt til de præster, der stadigvæk har ansvaret for melodivalget?

min tid som forstander for Præstehøjskolen havde jeg i forbindelse med morgensangen rig lejlighed til at diskutere salme- og melo-divalg med præsterne. Det stærkeste indtryk, jeg fik dengang, var, at det i hovedsagen var et lille udvalg af salmetekster, der brugtes; det samme gjaldt melodierne. Derfor har jeg også suppleret med mine egne erfaringer.

Undersøgelsens udgangspunkt er Den Danske Koralbog 1954 (= DDK). Under *dominerende Laub-melodier* i spalten til venstre er opført alle de melodier, der i Den danske Salmebog 1953 (= DS) er anført som den pågældende salmes *eneste* melodi. I den midterste spalte: *Laub-melodier i konkurrence* er anført de Laub-melodier, der i DS er anført som alternativer til andre melodier, og i spalten til højre: *svagtstående Laub-melodier* de melodier, der efter min mening ikke er slået igennem. Opstillingen på de følgende sider står helt for min egen regning og er i den henseende et oplæg til debat.

I spalten til venstre er anført de dominerende Laub-melodier i DDK, og jeg vil først pege på de stærkt indsungne. Det gælder først DS 4 *Giv mig Gud en salmetunge*³ og DS 10 *Alt hvad som fuglevinger fik*,⁴ der står særdeles stærkt – sidstnævnte også hyppigt anvendt som melodi til en række salmer med samme versemål.

-
3. Henrik Fibiger Nørfelt siger, den »på ingen måde er ringe, men dog behæftet med de begrænsninger i udtryksmulighederne, som kirkestilen giver« (HFN, s. 38) – ejendommeligt nok den ligevægt, som jeg for min del beundrer denne melodi for!
 4. Nørfelt sidestiller den med DDK 343 og 382, hvilken sidste (Emil Hartmanns) »...i sin »ånd« får sangen til at klinge livsaligt« (HFN, s. 39). Deri kan jeg ikke være enig. Laub rammer på fremragende måde lovsangstonen i denne »lovsang for lovsangen«.

DOMINERENDE LAUB-
MELODIER

4 (*Giv mig Gud en salmetunge*)
10 Alt hvad som fuglevinger
17 Intet så stort, han
37 Hvor er det godt i Jesu

78 Vor Jesus kan ej noget

91 Nu vil vi sjunge og

128 Fuglen har rede
134 *En sædemand gik ud*

173 Som et stille offerlam
188 Hør vor helligaftens bøn

194 Herren af søvne opvågned
195 Stat op min sjæl i
200 Påskemorgen slukker
201 Påske vi holde
212 Brat Herre Jesus

220 Vaj nu korsets flag
236 Vanæret vor drot kom
237 Sidder rolig i Jerus.

283 Herren taler: øer hører
291 *Dig nummer ej himle*
299 Du gamle af dage
300 *Højhedens Gud*

335 *Lyksaligt det folk*

342 *Det er så yndigt at*

365 O du Guds lam
368 (*Denne er dagen, som*)

LAUB-MELODIER I
KONKURRENCE

167 Hil dig frelser

190 (*Krist stod op af*)

213 Kommer sjæle dyrekøbte

248 (*Du som går ud fra den*)

263 (*Kom Gud Helligånd kom*)
272 Kom regn fra det høje
277 Vidunderligst af alt

306 Tør end nogen ihukomme
308 Herren han har besøgt
333 *Alt står i Guds faderhånd*

338 Der er en vej, som

355 Min mund og mit hjerte

SVAGTSTÅENDE LAUB-
MELODIER

3 Lovsynger Herren

41 Sorrig og glæde
59 Op thi dagen nu frembryder
60 Blomstre som en rosengård

82 Kimer I klokker
86 Venner! sagde Guds engle

96 (*Julen har englelyd*)
113 Dejlig er den himmel blå

218 Drag Jesus mig

251 Talsmand som på jorderige
260 Gud Helligånd o kom

279 O kristelighed

396 Alle mine kilder
433 Går det Herre, som
484 Vor tro er den forv.
488 Sov sødt barnlille
492 Det er den daglig trøst

504 (O du min Immanuel)
505 Hvem skal jeg klage mit
514 Vor alderdoms trøst og
519 Vor Herre til dig må jeg ty
526 Verden o verden hvi frister
529 I lemmer hvis hoved har

566 Midt igennem nød og fare

609 At sige verden ret farvel
639 Jeg ved mig en søvn
640 Med sorgen og klagen hold

643 Når mit øje træt af møje

660 Helgen her og helgen

707 Hvilestunden er i vente
713 Tiden skrider dagen rinder

498 Frelseren er mig en hyrde

538 Har vi toppet må vi dale

578 Det koster ej for megen strid
584 Skal fri og frelst vi hist

642 Her vil ties

645 O Helligånd mit hjerte

661 Den store hvide flok

698 *Morgenstund har guld i*

682 Den mørke nat forgangen er

722 Fred hviler over land og by

Tegnforklaring:

kursiv = melodier, der er slået stærkt igennem.

() = Laubs markante tillempelse af andre melodier.

Det samme kan ikke i så høj grad siges om DS 91 *Nu vil vi sjunge og være glad*, bl.a. beroende på, at den ifølge sagens natur bruges sjældnere. I DS 128 *Fuglen har rede og ræven har grav* rammes folkevisetonen sikkert. Det samme gælder DS 134 *En sædemand gik ud at så*.⁵

Ved påsketid står DS 194 *Herren af søvne opvågned, opsprang* og 195 *Stat op min sjæl i morgengry* fast. Den førstnævnte har så at sige været med til at gøre den dramatiske salmetekst kendt og elsket. Den anden er på Laubs melodi slået igennem i Wexels' fædreland, Norge.⁶ Lidt svagere står DS 200 *Påskemorgen slukker sorgen*.⁷

Himmelfartssalmen, DS 220 *Vaj nu korsets flag på voven*, står særdeles stærkt, også som melodi til tekster med samme versemål.

Melodien passer sjældent godt til den sejrsmelodi, Grundtvig mere end andre tillægger Kristi Himmelfart.⁸

DS 291 *Dig rummer ej himle* og 300 *Højhedens Gud, som kom hemed* står uden for konkurrence; den sidste melodi har tilmed

5. Derfor nytter det heller ikke at foreslå Hartmanns glemte melodi, der alene med sine to fermater ødelægger den fortællende stil (jf. HFN, s. 73f. og H/N, nr. 461).

6. *Norsk Salmebog* 1984, nr. 185.

7. Det er tankevækkende, at Lindemans melodi er dominerende i Norge, hvor salmen står endnu stærkere end i Danmark!

8. Nørfelt kritiserer melodien skarpt på grund af dens rytmiske vekslen mellem halv- og fjerdedelsnoder, som efter min mening netop giver den sin rejstning, og slutter med at foreslå DDK 317, DDK 397 og Berggreens »Jesus, frelser, saliggører«. Om disse melodier siger han: »Af de foreliggende melodiemner er der næppe tvivl om, at Grundtvig selv ville føle sig mere mest tiltrukket af én af melodierne fra tiden omkring tekstens tilblivelsestidspunkt« (HFN, s. 96f.). Men når man som nutidslæser og -salmesynger læser Grundtvigs storladne – norrønt farvede – prosadigte i prædikenerne (se f.eks. *N.F.S. Grundtvigs Prædikener*, bind 1 (1822-23), s. 31f.), finder jeg, at Grundtvigs »følelser« bedst tilgodeses med Laubs melodi! Se iøvrigt nedenfor.

medvirket til, at salmeteksten for alvor er kommet ind i det kirkelige repertoire. Det samme gælder DS 335 *Lyksaligt det folk, som har øre for klang* og 342 *Det er så yndigt at følges ad, hvor banet vejen er på det jævne*.

DS 365 *O du Guds lam* har vundet hævd som den mest brugte Agnus Dei-salme under altergangen. DS 368 *Denne er dagen, som Herren har gjort* står uantastet som den eneste melodi i brug. Det samme gælder DS 396 *Alle mine kilder skal være hos dig* og 433 *Går det, Herre, som jeg vil* og 488 *Sov sødt, barnlille*.⁹

DS 519 *Vor Herre! til dig må jeg ty* har med Laubs melodi vundet stærkt frem. Det samme gælder 640 *Med sorgen og klagen hold måde* og ganske særligt DS 707 *Hvilestunden er i vente* og 713 *Tiden skrider, dagen rinder*, for de to sidste melodiers vedkommende gælder det, at de flittigt bruges til tekster med samme versemål.

Dernæst kommer vi til den midterste kolonne med de Laub-melodier, der i Den danske Salmebog 1953 er anført med *andre* melodihenvisninger, altså Laub-melodier i konkurrence med andre melodier.

Det gælder først og fremmest DS *Hil dig, frelser og forsoner*. Ifølge undersøgelsen i Hymnologiske Meddelelser står det 121/21 til C. C. Hoffmann! Det er sikkert et af de steder, hvor kampen Laub/ikke-Laub står hårdest, selv om man efter min mening næppe kan være uenig om, at Laubs melodi er den uden sammenligning bedste.

Til gengæld står DS 190 *Krist stod op af døde* anderledes stærkt i samme undersøgelse, nemlig 109/36/47 til hhv. Laub, Berggreen og Rung (hvor man kan undre sig over, at Rungs melodi står så stærkt).

9. HFN vil give Matthison-Hansens melodi en chance sideordnet med Laub (HFN, s. 203) og forstyrrer dermed min personlige »laubske vækkelse«. Min mor sang Matthison-Hansen som aftensang min barndom igennem, og det blev for mig en åbenbaring senere hen at møde Laubs melodi, der gjorde salmen til noget andet end en barnlig let sentimental aftensang, men netop – som hos Grundtvig – til den voksnes besindelse på dåben.

DS 213 *Kommer sjæle, dyrekøbte* konkurrerer med Hartmanns melodi, der synes at have overtaget, selv om Laubs melodi har betydelige kvaliteter – også som melodi til DS 242 *Var I ikke galilæer*. Til gengæld står DS 248 *Du, som går ud fra den levende Gud* langt stærkere end Barnekows melodi.

Striden har også været stor om DS 277 *Vidunderligst af alt på jord*, hvor løbet er tæt mellem Barnekow og Laub (84/62). En lignende strid møder vi i forbindelse med DS 306 *Tør end nogen ihukomme* imellem Lindemans og Laubs melodier. Laubs melodi er måske lidt svær at lære, men »stemmer harpen dybere til orgelklang« end Lindemans. En lignende strid opleves i forbindelse med DS 308 *Herren han har besøgt sit folk*, hvor Laubs melodi dog (i forhold til Balles melodi) står stærkere end i forbindelse med *Tør end nogen ihukomme* (62/78).

Til gengæld synes DS 333 *Alt står i Guds faderhånd* at være kraftigere indsunget end Rungs melodi med dens kendte rytmiske vanskeligheder. Laubs melodi bruges også oftest til DS 255 *Helligånden trindt på jord*.

Konkurrencen mellem Laub og de romantiske melodier er tydelig, når det gælder DS 338 *Der er en vej, som verden ikke kender*, hvor Laubs melodi efter min mening passer bedst til tekstens meditative karakter, som Barnekows melodi dramatiserer unødigt.¹⁰ Den samme konkurrence møder man i forbindelse med DS 355 *Min mund og mit hjerte*. Her må jeg åbent bekende, at jeg foretrækker Lindemans stilfærdige e-mol-melodi, der for mig at høre bedst udtrykker den inderlige sammenhæng mellem mund og hjerte i Grundtvigs kristendom. Laubs melodi er også god, men lægger efter min mening for stærkt vægten på sidste vers' »Thi frydes ved pagten nu hjerte og mund«.

Til gengæld får Laubs lyse melodi til DS 484 *Vor tro er den forvisning på åbnet* for en vigtig tone i Brorsons salme – ligesom det tilfældet med hans melodi til DS 492 *Det den daglig trøst*.

10. Det er i den forbindelse mærkeligt, at Carl Nielsens fortrinlige melodi (H/N, nr. 456) aldrig er dukket op som alternativ til Barnekow.

Hvad Brorson angår, har Laubs fremragende melodi til DS 642 *Her vil ties svært* ved at klare sig over for Berggreens højtelskede melodi, en rigtig »sjæler«, som man ind imellem kan blive grundigt træt af. Det er synd for Laubs melodi – eller for Laubs melodier til Brorson-tekster overhovedet. Det er formentlig sandt, at man kalder Laub »en grundtvigsk teolog«, men såvidt jeg kan fornemme, har Laub et særligt inderligt forhold til tonen hos Brorson. Det gælder DS 645 *O Helligånd mit hjerte* og ganske særligt den helt urimeligt oversete melodi til DS 661 *Den store hvide flok vi se*, hvor denne salme i populære begravelsessammenhænge – som solosang, hvor man ikke magtede Grieg – har givet Nebelongs melodi en ufortjent stor chance.

Vi kommer endelig til DS 698 *Morgenstund har guld i mund*, hvor Laubs melodi afgjort står stærkere end Barnekows.

Mange af Laubs melodier fra *Dansk Kirkesang* 1918 blev ikke optaget i DDK 1954, fordi de efter udgiverens mening stod for svagt. Vi må også 40 år efter erkende, at en del Laub-melodier ikke er slået igennem og ikke har nogen rimelig chance for at gøre det. Her henviser jeg til spalten yderst til højre. Jeg skal ikke føje mange kommentarer til: DS 3 *Lovsynger Herren mit mund og mit indre* synges kun på Aagaards melodi, hvis slidbarhed jeg på den anden side tvivler noget på. DS 41 *Sorrig og glæde* er overdøvet af visemelodien, selv om Laubs melodi er fortræffelig. DS 60 *Blomstre som en rosengård* kan sine fortræffeligheder til trods heller ikke klare sig mod Hartmanns melodi, men Laubs melodi bør blive stående som en mulighed i forbindelse med DS 205 *Verdens igenfødsel*. DS 251 *Talsmand, som på jorderige* har jeg sunget på Laub fra min barndom af, men må erkende, at den gør sig bedre som korsats end som fællessalme. Om denne salme og DS 272 *Kom regn fra det høje* og især DS 279 *O kristelighed* kan jeg kun udtrykke ønsket om, at de må få nye og bedre melodier.

I den venstre spalte har jeg opført Laub-melodier, der i DS og DDK står som de eneste muligheder. Også her kunne jeg ønske

mig nye melodier, f.eks i tilfælde som DS 37 *Hvor det godt i Jesu arme* og DS 78 *Vor Jesus kan ej noget herberg finde*. I den forbindelse finder jeg ikke, det er nogen udvej at pege på de samtidige Brorson-melodier, der ofte i højere grad er kunstsang end fælles-salmer.¹¹

I denne sammenhæng mener jeg også, det er rimeligt at kaste et blik på de melodier, der er komponeret af Laub-elever i den laubske stil. Det er med vilje, jeg ikke har taget Carl Nielsen med i denne sammenhæng.

Til Laub-elever henregner jeg Bernhard Christensen = BC, Kaj Fønss-Jørgensen = KFJ, Povl Hamburger = PH, Knud Jeppesen = KJ, Svend-Ove Møller = SOM, Oluf Ring = OR, P. Rung-Keller = RK og Thorvald Aagaard = TAA

11. Her kunne man med udbytte hente melodier ind fra den folkelige melodi-tradition (se Karl Clausen: »Folkelig Brorson-Sang«, *Folke- og Skolemusik. Særhefte*, Kbh. 1961).

DOMINERENDE
MELODIER

22 Man siger livet TAA
39 Urolige hjerte KFJ

268 Bøj o Helligånd KJ

358 Klokken slår OR
376 Op til Guds hus vi gå KJ
377 Som tørstige hjort OR
457 Syndernes forladelse KFJ
469 Vågn op du som sover KJ
508 Ak min rose visner SOM
568 Vor klippe vi slippe umulig
KJ

648 Hvor er det godt at lande
OR

651 Eja min sjæl ret inderlig OR
655 Livsalige dag som i håbet KJ
675 Du gav os o Herre KJ
700 Se nu stiger solen OR
733 Gode Gud din engleskare
OR

MELODIER I
KONKURRENCE

107 Julebudet TAA

288 Kirken er som himmerige
RK
356 Trods længselens smerte
OR

SVAGTSTÅENDE
MELODIER

58 Jeg så ham som barn PH

646 Jeg er fremmed BC
647 Lad os ile KJ

Oversigten er opstillet efter samme principper som den foregående, og jeg skal kort gennemgå den.

DS 268 *Bøj, o Helligånd os alle* (Knud Jeppesens måske bedste melodi) står særdeles stærkt – også som melodi til andre salmer med samme versemål. DS 358 *Klokken slår, tiden går* (Oluf Rings melodi) er praktisk talt den eneste, der bruges. Det samme gælder Rings melodier til DS 377 *Som tørstige hjort monne skringe* og – såvidt jeg kan se – også til DS 651 *Eja, min sjæl ret inderlig sig fryder*, og den kommer særligt til sin ret i forbindelse med DS 571 *Halleluja! jeg har min Jesus fundet*. Knud Jeppesens melodi til DS 675 *Du gav mig, o Herre, en lod af din jord* er næsten blevet en landeplage. DS 700 *Se, nu stiger solen af havets skød* på Rings melodi ligeså, selv om der i traditionen er andre gode melodier.

I den midterste spalte er opført de melodier, der i DS og DDK står som alternativer til andre. Aagaards melodi til DS 107 *Julebudet til dem, der bygge* står ufortjent ret svagt. Rung-Kellers melodi til DS 288 *Kirken er som himmerige* er desværre overset. Det er en fremragende melodi til f.eks. DS 278 *Midt iblandt os er Guds rige*. Rings melodi til DS 356 *Trods længselens smerte* står desværre også lidt svagt, selv om det er en langt bedre melodi end Matthison-Hansens, der stærkt lægger vægten på *længselen*, mens salmen taler om den overvundne længsel.

I spalten til højre står de melodier, der praktisk talt ikke er kommet i brug, og som jeg ikke skal kommentere nærmere.

Men jeg vil vende tilbage til melodierne i den venstre spalte og til de melodier, der i DS og DDK står som den eneste mulighed. I den forbindelse synes jeg, at DS 39 *Urolige hjerte, hvad fejler dig dog?* fortjener en helt ny melodi. Jeg synes ikke, Kalhauges romantiske melodi er et rimeligt alternativ.¹² En ny melodi var også

12. Se HFN, s.44.

ønskelig i stedet for Svend-Ove Møllers melodi til DS 508 *Ak, min rose visner bort*.¹³

Hvis mine analyser holder stik, og man tæller de Laub-melodier op, der er indsungne (det gælder de numre og tekster, der er kursiverede), kommer man frem til 24 Laub-melodier og 6 melodier fra Laubs elever, dvs. fra den samme tradition i alt 30 melodier, et efter min mening meget højt tal.

Med vilje har jeg i denne sammenhæng kun inddraget melodier af Laub selv og af hans navngivne elever. Dermed er den laubske indflydelse på kirkesangen idag ikke opgjort; hertil kommer nemlig de klassiske melodier, hvorfra Laub hentede sin egentlige inspiration, og som han også indførte eller genindførte i den danske kirke, og skal denne indflydelse opgøres i form af en opremsning af de melodier, der har fået en fast plads i den nuværende praksis, vil tallet blive endnu større end de 30 af Laub og hans elever, som jeg før anførte.

Både de klassiske melodier, som Laub og hans elever gav nyt liv, og de melodier, de selv komponerede, har vundet fodfæste i et sådant omfang, at man ikke kan komme uden om, at hovedparten af de melodier, der er i brug i den danske kirke, er præget af den klassiske *kirkestil* – i højere grad end i andre kirker, f.eks. i den svenske kirke, hvis man analyserer melodierne i *Den svenska psalmboken* 1987 – for nu at nævne det mest outrerede eksempel i det kirkelige nabolag.

Denne kirkestil vil jeg ganske vist ikke idag definere så snævert, som Laub har gjort det. Det gør Laubs elever heller ikke, selv om inspirationen tydeligvis stadigvæk er laubsk. Spektret er blevet bredere derved, at man lægger ligeså stor vægt på den musikalske kvalitet for den enkelte melodis vedkommende.

13. Her kunne man måske foreslå den anonyme melodi fra en nodebog ca. 1780, se *Melodier til salmer af Hans Adolph Brorson...* udgivet af Henrik Glahn, Kbh. 1994, s. 40.

Den klassiske kirkestil i dens *udartning*, dvs. som en kedsommelig, pastiche-agtig form, som vi kender fra grelle eksempler både fra arkitektur over billedkunst, sprog og poesi til musik, har i mange århundreder været de toneangivende kirkehaderes letkøbte prægelknabe. Dens karikatur præsenteres i populær form i operaer og film ved indslag af lummer orgelmusik og ved sang af afdankede operasangerinder. Men kritikken af karikaturen rammer ikke den ægte traditionsbestemte kirkestil, men kritikken bevirker, at man let kommer til overse ihvertfald tre ting.

For det første er kirken og dens gudstjeneste praktisk talt den eneste traditionsbærende instans, der er blevet tilbage idag, og den tradition kan kirken ikke løbe fra uden at forråde sit eget anliggende. For kirken er så at sige dømt til at være, som man siger »gammeldags«. Det hænger sammen med, at kirken og dens forkyndelse er bundet til Bibelens budskab, både hvad angår form og indhold. Det træder markant frem i kirkens rituelle former, der netop skal være rituelle, dvs. gentagelige, for at fastholde, at Gud trofast står ved de løfter, han én gang har givet. Den bundethed er paradoksalt nok kirkens eneste mulighed for fornyelse – som Grundtvig udtrykte det:

Modersmålet dybt sig bøjer,
let og lifligt det sig føjer
efter Herrens tankegang;
yndigt selv, men blødt derefter,
låner ånd og ild og kræfter
det af Sions heltesang –

Sådan sang Grundtvig (DS 242,8), da han fornyede salmesangen ved tage det »gammeldags« alvorligt. Eksemplet viser, at den ægte kirkestil altid har været i eminent grad inspirerende og produktiv. Det kan man også anskue på baggrund af Laubs kirkesangsreform, som er en del af baggrunden for, at den klassiske kirkestil har hævdet sig så stærkt i vores kirke. Det har nemlig givet naturlig plads både for det bedste af den klassiske kirkemusiks repertoire og

for de mest fremragende eksempler på dens fornyelse – simpelthen fordi det rimer så godt med noget, vi i forvejen kender. F.eks. kan det fremragende klassiske repertoire af orgelkoraler (af Bach, Buxtehude, osv.) ikke længere forblive en integreret del af gudstjenesten, hvis man ikke har de klassiske salmemelodier i ørerne. Af værdifulde fornyelser af salmemelodier kan nævnes f.eks. Christian Vestergaard Pedersens melodi til DS 314 *Gør dig nu rede kristenhed* og Otto Mortensens melodi til DS 378 *Hyggelig rolig*.

For det andet: Gudstjenesten har fra sin første begyndelse været holdt sammen som en musikalsk helhed i bred forstand. I den katolske messe bliver både messeled og læsninger sunget og messet, og den musikalske eller musiske helhed redder gudstjenesten den dag idag.

Det gælder ikke blot salmesang og orgelmusik. Det gælder også de elementer, der tilsyneladende ikke fremtræder i direkte musikalske former. Det, der *siges* i kirken får umærkeligt en særlig valør. Det gælder både de bibelske læsninger, bønnerne, ritualerne og prædikenen. Kirkens rum og gudstjenestens sammenhæng kræver sin egen stil og værdighed i forhold til dagligsproget. Det kom frem i forbindelse med diskussionen om den nye bibeloversættelse, fordi der var ord og vendinger, der var for »flade«, når de skulle oplæses i kirken. Dette krav om sproglig værdighed kan naturligvis udarte til karikaturen – til kirkelig patos. Det er ikke den stil, jeg tænker på, men det naturlige og enkle og fortrolige. I kirken må man tale langsomt og distinkt, dvs. i en stil, der har musikalske elementer i sig. Her er der bestemte grænser, der som regel kun mærkes, når de overskrides. Det har også med præsten og prædikenen at gøre; der er visse retoriske effekter, der ikke kan bruges i kirken. Det var helt rimeligt, at en god ven af Samfundet Dansk Kirkesang, en organist, tog sin afsked i det øjeblik, da præsten en juleaften fra prædikestolen sang »I dag er det Jesu fødselsdag, hurra, hurra, hurra!«.

Gudstjenesten er ikke et vækkelsesmøde, men den døbt menigheds hjem og tilholdssted, og som ethvert andet hjem har gudstjenesten en tone, der må respekteres. Det gælder også præ-

dikanten og prædikenen, der bekræfter gudstjenestens helhed, når der er en tæt sammenhæng mellem prædiken og salmevalg, så en præst kan sige f.eks.: »I dag var det menighedens salmer og organistens indsats, der gav prædikenen mening og indhold«.

For det tredje: Når vore dages fornyelses-narkomaner vil påstå, at man med denne kirkestil lukker kirken inde i et isoleret rum fjernt fra den virkelige verden, tager man efter min mening alvorligt fejl. Når man i Tyskland under Nazi-tidens ideologiske pres oplevede, at mange helt uventet begyndte at gå i kirke, fordi det var det eneste sted, hvor de hørte noget helt, helt andet, kan det i mange henseender minde om den situation, vi kulturelt og religiøst befinder os i idag. Det vidner den øgede søgning til gudstjenesten og de kirkelige handlinger om, som jeg oplever blandt de unge, jeg omgås til daglig. De søger også noget helt andet på baggrund af tidens mangel på evne til at tale åbent om liv og død og godt og ondt – men også sansen for det rituelle – det gentagelige – er vågnet og dermed også sansen for salmetraditionen og dens musikalske udformning og sansen for kirkemusikken overhovedet.

For til sidst at vende tilbage til mit særlige emne: jeg tør ikke påstå, at det specielt skulle være Laubs melodier, der har fået folk til at gå mere i kirke! Nej, det er bl.a. den klassiske kirkestil og det syn på gudstjenestens kunstneriske helhed, som Laub mere end så mange andre har været med til at fremme.

Thomas Laubs kunstneriske udfoldelse har historisk og kunstnerisk en tankevækkende pendant i Joakim Skovgaards billeder i Viborg Domkirke. I mange år har Skovgaards billeder været genstand for kunstkritikkens nedladende omtale. Men i de senere år har Skovgaards billeder fået en bemærkelsesværdig renæssance. Hvorfor? Fordi disse billeder pludselig i al deres barnlige naturlighed og ægthed virker nye og vedkommende på baggrund af den banalt-sentimentale kirkelige kunst, f.eks. hos Carl Bloch.

Det er efter min mening også en genopdagelse af den klassiske kirkestil, som man også idag med en sikker fornemmelse føler sig

samtidig med. Grundtvigs salmer, Skovgaards billeder og Laubs melodier føles deres alder til trods nye og spændende.

I parentes bemærket: For Laubs melodier gælder det især, hvis samtidens organister, der virker så veluddannede, hvad angår deres kunstmusikalske indslag i gudstjenesten, ville være ligeså musikalsk bevidste i deres salmepil, f.eks. ved at spille melodierne fra den laubske tradition med den rytmiske spændstighed, som de fortjener. Salmer som f.eks. DS 396 *Alle mine kilder skal være hos dig* og DS 700 *Se, nu stiger solens af havets skød* kan virke meget forskellige, alt efter om de bliver spillet i det rette tempo eller ej.

Den ægte kirkestil er en tradition, som man kun kan forny ved kontinuitet. Af den grund virker både Skovgaard og Laub samtidige med os. Der er f.eks. en tæt sammenhæng mellem Skovgaards store billede af Kristi opstigning fra Helvede med Eva og Adam ved hånden og Grundtvigs store salme *I kvæld blev der banket på Helvedes port* og Laubs melodi til den samme tekst. Det mærker jeg tydeligt på kirkegængernes reaktion, efter at vi har indført denne salme ved gudstjenesten påskeaften.

Netop *samtidigheden* er en af pointerne i Henrik Fibiger Nørfelts bog, *En ny Sang i Danas Mund*, der ud fra dette synspunkt vurderer Laubs kirkemusikalske reform. Her hævdes det, at Grundtvigs salmer bør synges på samtidens melodier af respekt for Grundtvigs egne intentioner, dvs. på de melodier, som han selv ville have, selv om dette udgangspunkt er vanskeligt at komme til rette med, fordi Grundtvigs venner og tilhængere nok i bogstavelig forstand har slået tonen an.

Denne spændende og bestikkende påstand har allerede fremkaldt en livlig diskussion og er blevet imødegået fra forskellig side, først og fremmest af Jens Peter Larsens omhyggelige redegørelse for melodirepertoiret i den såkaldte Vartov-sang.¹⁴ Den kritik, der er fremkommet, kan jeg tilslutte mig, men jeg vil gerne som teolog med Grundtvig og grundtvigianismen som beskæftigelse føje end-

14. Jens Peter Larsen: »Hymnologiske Meddelelser, kirkemusikken og Vartov-sangen«, *Hymnologiske Meddelelser* 1-2/1984, s. 65-95.

nu et kritisk moment til, fordi det efter min mening først og fremmest er kredsen omkring og efter Grundtvig, der har haft den altafgørende indflydelse.

Grundtvig var i 19. århundrede en ener, der med uhørt dristighed gik imod sin samtids tendenser i en sådan grad, at man endnu idag har travlt med at beskrive hans egenart og med at udmønte hans betydning. Det er derfor også et spørgsmål, om hans samtid og hans tilhængere altid til bunds forstod, hvad han mente og ville. Ganske særligt har det optaget mig, i hvilket omfang hans teologiske tilhængere videreførte hans indsats.

En analyse af de prædikener, som *Christian Hostrup*, en af Grundtvigs mest trofaste disciple, holdt, giver et overraskende billede.¹⁵ Grundtvig var i sine prædikener og sprogbrug dristig og sejrssikker og talte lige ud om frelse og fortabelse og Himmel og Helvede. Det varede Hostrup sig for. Han brugte ganske vist de samme ord og vendinger og udsendte dermed til sin menighed de kendte grundtvigske signaler, men kun tilsyneladende. Hostrup kædede de samme ord og vendinger sammen på en anden måde, så de i stedet kom til at udtrykke en kristendom præget af en mørk livsstemning og undertiden en dyb pessimisme og selvoptagethed. På prædikestolen var Hostrup ikke længere den lystige komedieforfatter, men den vemodige, inderlige prædikant. Da skuespilleren, Kr. Mantzius, engang blev drevet i kirke hos Hostrup, udtalte han da også: »Det var meget godt, men Gjenboerne er s'gu bedre!«. Den trofaste Grundtvig-tilhænger, Hostrup, sentimentaliserede, hvad Grundtvig stod for, men som sagt med de kendte ord og vendinger, således som det er tilfældet med mange epigoner.

Det samme gjaldt de fleste af Grundtvigs umiddelbare efterfølgere. De led under den vantro samtids tryk, f.eks. Brandes' fritænkeri og den tidlige naturvidenskabs angreb på den kristne verdensopfattelse – rationalistiske tendenser, som Grundtvig i sin

15. Se min afhandling »Den grundtvigske arv: Christian Hostrup som prædikant med særligt henblik på de grundtvigske elementer«, *Syn og Sang*, Kbh. 1989, s. 325-59.

tid havde taget kraftigt afstand fra og suverænt gjort op med. Anderledes med Grundtvigs arvtagere. De tog ikke kampen op. De søgte et helle i hjertet og det indre liv, og med det indre liv og den religiøse bevidstgørelse forsvarede de kristendommens ret. De forsvarede kristendommen ved at sentimentaliserer den. Et eksempel i salmebogen på denne kristne narcissisme er DS 22 *Man siger livet har bange kår* fra 1878. Den ægte grundtvigske arv i salmebogen er videreført af Jakob Knudsen i DS 700 *Se, nu stiger solen af havets skød*.

Åndshistorisk hører teologi og musik sammen i en bestemt periode. Hvis det er årtierne omkring Grundtvigs sidste år og død og tiden derefter, der repræsenterer den »samtidighed«, der har givet os de første melodier til Grundtvigs salmer, har de efter al sandsynlighed først og fremmest taget farve af den teologi, der dominerede epigonerne, dvs. den følelsesfulde grundtvigianisme. Der kan derfor i høj grad være grund til at sætte spørgsmålstegn ved, om disse melodier kan siges at være »grundtvigske« i autentisk forstand. Dermed er ikke sagt, at nogle af disse melodier ikke også har kvaliteter idag.

Der var dog også en mindre kreds, der tog afstand fra den følelsesfulde grundtvigianisme, og som set i historiens bakspejl havde større forståelse for fastholdelsen af Grundtvigs egentlige anliggende. Det var f.eks. kredsen omkring mere nøgterne folk som *Otto Møller*, sognepræst i Gylling, og *Thomas Skat Rørdam*, den senere Sjællands biskop. Det var den sidstnævnte, der kom til at præge Laubs holdning til Grundtvig og hans salmer, og netop i den sammenhæng er der grund til at betragte Thomas Laub som en ægte-grundtvigsk teolog, der i lighed med Grundtvig ville genopvække den klassiske kirkestil. Og at Laubs melodier satte sig igennem især i de kredse, der i dette århundrede tog Grundtvig op til ny vurdering, kan ikke undre. Det er også en »samtidighed«, man må tage med i betragtning.

Dermed kan jeg endelig konkludere: Jeg mener kort fortalt, at Laubs melodier og hans kirkemusikalske indsats er kommet for at blive, netop fordi han – ligesom Grundtvig – demonstrerede, at

den kirkelige tradition og kirkestile kan og skal fornyes, og at det faktisk også er sket. Mødte en kirkegænger fra for 100 år siden op i kirken idag, ville han tydeligt mærke denne fornyelse og dog føle sig hjemme.

Og for det andet mener jeg, at en kvalificeret fornyelse af den klassiske kirkestil er en nødvendighed for både form og indhold i den kristne gudstjeneste. Den klassiske kirkestil har også vist sig at være en åbning imod den kvalificerede moderne musik.

Tilsammen danner vores salmetradition sammen med den kirke-musikalske fornyelse en kirkestil, som vi føler os samtidige med. Mon ikke de fleste føler, at vi på en ægte måde synger videre f.eks. på Davidpsalme 118, når vi synger DS 368, *Denne er dagen, som Herren har gjort* på den »rigtige« melodi?

Af andre føles denne kirkestil som en utålelig klods om benet, når man skal skrive nye salmer og komponere nye melodier. På den anden side: hvis man ikke vil arbejde i kontinuitet med traditionen, risikerer man let at komme til at producere salmer og melodier, der med garanti vil virke gammeldags i morgen.

Fra Siunge-Kor til Svane-Sang

Troens veje hos Kingo og Brorson¹

Af Carsten Bach-Nielsen

Det er værd at bemærke sig, at salmebogen indtil århundredeskiftet nærmest betragtedes som en del af kirkens lære- og bekendelsesgrundlag. Ligesom heller ikke katekismeforklaringer tidligere var udgivet med angivelse af forfatteren (eksempelvis Pontoppidan eller Balle), således var salmebogens enkeltsalmer heller ikke forsynet med forfatterangivelse – endsiige med forfatteroplysninger. Den moderne salmebog er ved at udvikle sig til et salme- og forfatterleksikon – og ikke en brugsbog, hvor enkeltforfatteren og enkeltkunstværket træder tilbage for den overordnede anvendelse.

I 1600- og 1700-tallet var der en klar bevidsthed om skillelinien mellem kirkesalme og husandagtssang. De berømteste samlinger af husandagtssange er Kingos to parter af *Aandeligt Siunge-Kor* fra 1674 og 1681. Det var først i løbet af forrige århundrede, at flere af disse gik hen og blev kirkesalmer.

Kingo går meget rationelt og systematisk til værks. I førsteparten af Siungekoret leverer han en morgensang, en aftensang, samt en gendigtning af en af »kong Davids pønitensesalmer«. Så har man tre om dagen – klart bundet til det, man kaldte »solens cirkel«; døgnrytmen med morgenstund, aften og den sorte nat. De er grundet på et objektivt kriterium, nemlig den ydre natur, som den kan sanses af øjet. Opgaven er for Kingo at skabe en konformitet mellem den *ydre*, gode natur og min *indre*, syndige natur, således at jeg kan leve, virke og fungere i den ydre, foreliggende verden

1. Artiklen er et let omarbejdet foredrag, holdt ved en studiedag om Brorsons *Svanesang*, den 19. september 1994, arrangeret af Det teologiske Fakultet i Århus.

med alle dens forvikletheder. Dertil kræves to ting, som Kingo i sin førstepart aldrig er vaklende overfor: 1) *trosvished*; en evigt gældende, stensikker forvisning om Guds nåde, og 2) *bevidstheden om kaldet*. Det er ganske tydeligt, at dét er det grundlutherske præg i Kingos sange.

Hvad trosvisheden angår, er Kingo aldrig i tvivl om, at Gud mager alting til bedste for den, der tror på ham. Han stiller sig tilfreds med de tegn på nåde, som er givet af Gud – og resten må man hellere lade være med at spekulere for meget over; det tilhører Gud og hans skjulthed.

I 6. morgensang fra *Siungekorets* førstepart hedder det:

Du bedst min Tarv og Trang
O Herre kiender,
Til med er Lykkens gang
I dine Hænder,
Og hvad mig tiener best i alle maade
Du det tilforne seer!
Min Siæl hvad vil du meer?
Lad Gud kun raade.

Kingo er noget mere skeptisk overfor menneskets egne muligheder for til stadighed at være omfattet af denne nåde. Men her er det atter Gud alene, der kan formå at holde synden og Satan stangen. Synden er en fremmed magt i mennesket; en magt, der langsomt og næsten umærkeligt kryber ind. Derfor kan bønnen i samme sang lyde:

Lad Synden mig i dag
Ey slet forblinde,
At jeg min Guds behag
Kand ret besinde:
Men om min Fod gaar vild og sig mon støde
Da vend, O Gud, mig om,
Og gak ey strax til Dom
For Svaghedes Brøde.

Yderst markant er det jo, når Kingo siger, at såfremt han går vild af lutter blindhed, så er det ikke muligt for ham som menneske i denne blindhed at genfinde den rette vej. Mennesket kan ikke omvende sig selv. Omvendelse er dét, at Gud vender mennesket om i en retning og på en vej, hvor det atter kan se og orientere sig. Det må man bede om og regne med, at Gud vil gøre.

Hvor er det så, mennesket skal leve og virke og gå og være foretagsom? Ja, det er i den foreliggende ydre verden. Den klassiske lutherske kaldstanke udtrykkes med sikkerhed en strofe før:

Gud lægge Haand i Haand
Med mig, og give
Sin gode Hellig Aand
Mit Kald at drive!
Velsigne mig, o Gud, udaf det høje!
Gid jeg hver dag og tid
I Gud og i min Flid
Mig lader nøje.

Det er Gud, der lægger hånden sammen med min. Det er Guds hånd, der er rakt frem – ikke min hånd, der griber Guds. Så kan jeg drive mit kald og være tilfreds med min flid. Man ser, hvorledes Kingo stadig sætter prop i ved at lade Gud være den aktive; den, man kan bede om hjælp og bistand. Hvis der er en iver for kontakt med Gud at spore i disse sange (og det er der bestemt), så er det udelukkende en iver, der kan formuleres indenfor bønnens rum. Hvis der er en interesse for den menneskelige tilstand, de indre rørelser, så anskues den som en kamp mellem to stridende magter, hvor mennesket dog er bevidst nok til gennem loven og evangeliet at kunne sanse, mærke og beskrive den uorden, der findes – og kende remediet til genoprettelsen af en orden. Orden er nøgleordet, for så vidt mennesket lever – eller ønsker at leve – i en orden i forhold ikke blot til Gud, men også til dennes jordiske repræsentant, kongen, og i den statsdannelse, der er grundet på en guddom-

melig orden med kirke, grænser og værn af den ene og anden slags – både mod svenskere og kættere.

Men der er også den orden, der udspilles i det allernæreste – i forholdet til næsten. Kingo siger i en prædiken, at »den kristnes liv er et solglas, der samler solens stråler, og et spejlglas, der efterlader dydens aftryk til alle«. Den kristne skal med hele sit liv være prisme for Guds kærlighed. Hos Kingo findes omsorgen for de nærmeste klart udtrykt i 1. aftensang, v. 13-14:

Tænk, Gud, i Barmhiertighed
Ogsaa paa de Huse-vilde,
Og paa hver som lider ilde
Og sig ingen Hvile veed:
Lad de Fattig, Faderløse,
Sorrigfulde, Fangne, Træl
Trøst og hielp af Kilden øse
Som er udi Israel.

Mine venner, hvor de er,
Lad dem dig befaled være,
Og dem med din Aand regere,
De maa finde en og hver,
At mit Aften-offer kunde
Sig til Skyen trænge ind,
De og selv til dig maa stunde
Udi Hierte, Siæl og Sind.

Kingo er sig bevidst at leve i et samfund; som enkeltindivid indfældet i en social helhed. Hans tekster kan da også give ord til det behov, der bliver bevidst, når enkeltindividet erkender og ser sine svigt overfor denne helhed. Da lægges skylden på individet selv for sløvhed, dovenskab og blindhed i forhold til Gud og hans evangelium. Det er nemlig herigennem, at Satan vokser sig stærk. Det er ikke en karakterbrist i den enkelte, men et udtryk for, at synden er til i verden og er virksom. Der skal altså ikke først og

fremmest skrues og finindstilles på den indre mekanik, men den ydre forbindelse til Gud skal etableres på ny, på ny, på ny. Man kan også sige, at det, der skaber ravage i det indre menneske, kan kun elimineres på én måde, nemlig gennem *bekendelsen* og *udtalelsen* af det. Det kan så at sige »tales ud«. Og hvad var i samtiden midlet og redskabet hertil? Det var skriftemålet.

Skriftemålet gennemgår et udviklingsforløb fra reformationstid til pietisme, der svarer til udviklingen i salmelitteaturen. Lad os kort se på det.

Kirkehistorikeren P. Severinsen indleder sit lille skrift fra 1916, *Om Skriftemaal og Skriftemaalsskik*, med at fastslå, at skriftemål ikke er nogen *menighedsskik*, men en *munkeskik*. Det er et fænomen, der udvikles under den særlige omstændighed, at man som munk har aflagt et løfte, som man ikke kan overholde til punkt og prikke, hvorfor man må bekende dette for sin skriftefader, der så kan meddele absolution.

Vi ved, hvorledes Luther forholdt sig til boden, nemlig som dét at høre evangeliet. Der var ikke tale om pålæggelse af bodsgerninger. Syndernes forladelse hang ikke sammen med, om de enkeltvis var opregnede for præsten. Absolutionen havde dog en personlig værdi for den enkelte. Absolutionen tjente som en anvendelse af evangeliet på den enkelte. Præsten havde således, ifølge Luther, ikke eneret på at være skriftefader, idet han her optrådte som en broder. Man kunne skrifte for enhver. Der var bemærkelseværdigt nok heller ingen sammenhæng mellem *nadver* og *skriftemål*. Det er i det lys, man skal se de tiltag i reformationskirken, der søger at systematisere bekendelsen en smule.

I *Kirkeordinansen* af 1537 hedder det, at når nogen begærer det hellige alters sakramente, da skulle de ønske og begære det af deres sognepræst. Dersom det er en mand eller kvinde, om hvis gudfrygtighed sognepræsten er vidende, skal han lade det blive derved. Ellers skal han tage ham eller hende til side og undervise ham eller

hende i overensstemmelse med, hvordan han mærker dennes behov.

Det indskærpes stærkt, at der ikke må *forlanges* nogen bekendelse af enkelte synder. Til slut foreskrives følgende absolution:

Efter denne ydmyge bekendelse, som du bekender dig for en synder og tykker dine synder ilde at være og haver sind og vilje til at råde bod på din brøst, og du tror Gud vel, at han vil efter sit eget ord være dig mild og miskundelig, – da siger jeg dig til på Guds vegne, at dig skal vederfares efter din tro og Gud vil visselig være dig mild og miskundelig og for sin Søns Jesu Kristi skyld nådelig forlade dig alle dine synder.

Man ser, at adgangen til nadveren er let og direkte; at det eneste, man må sikre sig er, at kandidaten véd en smule om, hvad nadveren er. Hvad bekendelsen angår, gives der absolution på baggrund af en bekendelse af at være en synder. Længere kan man ikke spørge – og skal man heller ikke spørge.

Dog aner man alligevel muligheden for en udglidning i retning af at gøre syndsbeholdelsen til et samvittighedsspørgsmål, et spørgsmål om selvransagelse. For at gøre en lang historie kort, udviklede den lutherske ortodoksi en række strategier til at få synden i tale, at fremskaffe stadig mere dækkende bekendelser af synder – begåede eller blot sådanne, man vidste fandtes, og som man ikke kunne være sikker på, om man havde begået eller ej. De ti bud kan i den sammenhæng bruges om paradigme for en bekendelse. Det gør bl.a. Kingo i andenparten af *Siungekoret*. Syndsbeholdelsen bliver nu mere et sjælesørgerisk middel end en kundskabsprøve.

Med *Kirkeritualet* af 1685 kræves der langt større ydmyghed og hjertens fortrydelse. Der er dog én hage ved dette projekt, nemlig den, at hvor meget man end italesætter synden, hvor meget præsten end forbereder sig på samtalen og forfiner sin teknik, hvor meget han end foreholder synderen hans synds vederstyggelighed

osv., så må man slutte et sted. Mundens bekendelse måtte tages alvorligt. I Kirkeritualet hedder det:

Men hvilke, som bekender Kristus, og kender deres onde levned, og ret alvorligen beder om sakramentet, dem må man foruden al fare give det, Thi Guds tjener kan dog ikke videre dømmes, end efter det han ser og hører.

Men hovedsagen er, at nadver og skriftemål nu er ført nært sammen. Nadveren er blevet for de prøvede – ikke blot på den måde, at de modtagende har bekendt deres almindelige syndighed og fået afløsning herfor, men vi ser tillige en rysten på hånden i kirkeritualet: »Man kan aldrig vide«! Skriftemålet er egentlig ikke tilstrækkelig garanti for bodfærdighed. Men sand anger er ikke desto mindre nødvendig for modtagelsen af nadveren. Det fører direkte over i en anden strategi, nemlig at lade bodfærdigheden blive et *samvittighedsspørgsmål*, et spørgsmål om selvprøvelse. Det bliver til mere end et spørgsmål om talens oprigtighed. For denne kan betvivles. Det bliver et spørgsmål om hjertets renhed. Og konsekvensen er, at det bliver et spørgsmål, der er lagt over på den enkelte.

Det er baggrunden for at salmer og husandagtssange bliver så uendeligt snakkesalige. Alt kan vendes og drejes, enhver situation må overvejes. Det indre og dets rørelser bliver målt med det fineste apparatur. Salmerne og sangene bliver midler til at udtale og bekende enhver form for og mulig synd. Men hvad med hjertet?

Under indtryk af engelsk puritanisme udviklede man tanken videre fra at handle om *talens* oprigtighed til at handle om *hjerterets* oprigtighed og bedragelighed. Satans værste snare var nemlig, at havde han først installeret sig i det indre, så tog han bolig i hjertet og fordrejede virkelighedsbilledet i det indre menneske. Heraf kommer tanken om den egentlige troskamp. Den opslidende kamp i det indre, hvor den kristnes vilje må aktiveres i stadig dybere bod og ransagelse.

En af tidens mest effektive andagtsforfattere, Heinrich Müller, skriver således i 1674:

Gud har sin Skriftestol i Hierterne, for ham skrifte vi undertiden indvortes uden ord, naar vi erkjende vor Synd og Elendighed, ængstes derover, og have en Længsel efter Guds Trøst; undertiden ogsaa udvortes, enten med Ord, som den arme Tolder, eller uden Ord med Taarer, som hin store Synderinde. Dette Skriftemaal er ikke bunden til nogen Tid eller noget Sted. ... I vor Kirkes Skriftemaal kommer snart en Judas, snart en Peder, men her tør ingen Judas fremstille sig; thi Aanden randsager Hjertets Dybheder. Gud sidder stedse i Skriftestolen, ja han venter med Længsel efter at høre vort Skriftemaal; for denne Skriftestol maa vi møde hver Aften i vor daglige Samvittigheds Prøvelse, ja hvert Øieblik og allevegne maae vi med vore Sukke skrifte ...

Skriftemålet måtte næsten med selvfølgelighed opløse sig selv. For når hverken den bekendende selv eller præsten kan være sikker på noget som helst, så kan man kun give en betinget absolution. Det forekommer i et par tilfælde ved midten af 1700-tallet (med konflikter med kirkestyrelsen til følge). Mere snu præster skaffede sig da en hjælpepræst til at klare sagen med skriftemål og absolution – så de ikke selv skulle geråde i samvittighedskvaler ved måske at give absolutionen til ubodfærdige.

Hvad er det, vi lærer heraf? Vi ser, at den enkelte kristne bliver ensom, overgivet til sig selv, til sine egne tanker og overvejelser og ransagelse. Det, der under normale omstændigheder skulle være sikkerhed nok, bliver pludselig til det modsatte. Sikkerhed og forvisning bliver et muligt dække over bedragelighed.

Et centralt begreb i pietismen er *årvågenhed*. En stadig og evigt kværnende opmærksomhed. Ser man nemlig i sit eget hjerte og indre og finder en sikkerhed der, så er det givetvis udtryk for en falsk sikkerhed. Finder man derimod uro og tvivl, er det udtryk

for, at troen er virksom i kamp. Det højeste ideal bliver angst og uro.

Dette tematiseres voldsomt i Brorsons *Troens rare Klenodie* fra 1739. Jeg citerer fra salmen »Hvad fattes mig? hvi er jeg dog så søvning og så lunken?« (nr. 214):

Ak! Den forbanded sikkerhed
Er bleven mig den slange,
som gør os livsens vej saa bred,
Og har forført saa mange,
Den tid maa rettes op igien,
som er saa plat forsovet,
Guds kiere søn, min siele-ven,
Skal knuse slangens hoved.

Dette er klart nok en bekendelse af den synd at have sovet, ikke at have været årvågen.

Du mit forvendte hierte! kom,
og lad dig overhøre,
Du burde i din christendom
Jo daglig fremgang gjøre,
Du burde daglig meer og meer
I troens kraft tiltage,
Og Jesus nu dit væsen seer,
Hvordan du gaer tilbage.

Det er kristendoms øvelse. Men øve sig kan man jo aldrig tilstrækkeligt. Så det ikke at øve sig nok i sin kristendom bliver også synd.

Jeg vil foreløbig konkludere, at det vi satte som en grundluthersk arv hos den ortodokse Kingo, nemlig trosvisheden og kaldsbevidstheden, falder under stolen hos Brorson. Brorsons univers handler om mig, mig og mig! Om mit indre, om min følelse, om min usikkerhed, om min bekymring, men dog også om min glæde

– men under alle omstændigheder ikke om mit liv i en social orden, som det kan leves i vished om Guds opretholdende nåde. Salmen danner rum for verbaliseringen af en indre verden og dens rørelser.

Som en ganske kras modsætning til Kingo, kan man fra Klenodiet citere Brorsons mesterlige oversættelse af Richters salme, »Vægter! vil det mørke rige« (nr. 103):

Vor fornuft har aldrig givet
Lys og livet
Jesus selv i sielen maa
Som den blide sol opdage,
Og forjage
sikkerhed af hiertets vraa.

Men, naar Jesus sielen vækker,
Syndens dækker
Alle sammen strax må fort,
At man vender sindets øye
Mod det høje
Fra sig selv og verden bort.

Hvor solen for Kingo gav den ultimative sikkerhed, skal den her *bortskaffe* sikkerheden. Sjælen skal ikke på nogen måde befatte sig med noget jordisk, men vende sig fra verden.

Pietismen er med andre ord noget af det mest skeptiske, der findes. I ortodoksien gjaldt Skriften som en garant for og en fuldgyldig formidler af Guds ord. Man måtte læse – og oftere høre – Skriftens ord, samt modtage og tilslutte sig dem i hjertets oprigtighed. Også dette kan problematiseres af pietismen. Skriften er dybest set kun et ydre meddelelesmedium, der opfanges med de ydre sanser. Hvordan kan man være sikker på, at Skriften virker i det indre, i hjertet? At være skrifttroende er ikke tilstrækkeligt. Det kan højest være et stadium på vejen til den sande hjertetro. Spørgsmålet er, om Skriften overhovedet kan føres ind i hjertet. Pointen i pietismen bliver da, at ikke Skriften, men Kristus må

være levende i hjertet. Og dermed kommer man faktisk til at distancere sig fra Skriften.

Sammenholder vi nu flere tendenser i det Brorsonske, nemlig at troens kamp er en umulig – og egentlig fuldstændig nedbrydende – kamp; at man må søge mod hjertens grund; at Skriften er en usikker bærer af Guds frelsende ord, for så vidt dens meddelelse ikke fødes i hjertet eller med hjertet, ja så må man vel forvente en helt anden forholden sig til evangeliet og frelsen.

Pietismen skaber to verdener. Ganske ligefremt og klart og enkelt. Man bør leve i den ene, og i den finde ro og opfyldelse – og foragte den anden. Det er strategien til at komme ud over alle problemer med det materielle og komplekse.

Brorsons *Svane-Sang* (1765) har langt hen lagt det besværlige bag sig. Det vækkerråb til de medkristne, der findes så stærkt i Klenodiet, er ligesom forduftet eller i det mindste fortyndet kraftigt her. Svanesangen ligger hinsides troskampen. Den er privat og intim. Dens sange er skrevet for dem, der har oplevet trosgennembruddet, »overladenheden«, hvilen.

Den er også til tider så uendeligt træt, sørgmodig. Båret af en blot afventen om en endelig udfrielse. Hvor Brorson tidligere havde kunnet juble, ja næsten hovere over, hvordan de kristne ret skulle regere og florere ved verdens ende, så møder vi oftere i Svanesang den meditative fordybelse i hjertets eneste længsel og forventning. Det er som en stor smerte eller krise, der er overstået og nu kommer trætheden:

Naar mit Øje
Træt af Møje
Vaadt og mørkt af Taare-Regn
Seer med Længsel
Af sit Fængsel
Op mod blide Salems Egn;
O hvor svinder da min Vee,
Bare ved derop at see!

og sidste strofe:

Hierte milde
Jesu lilde!
Som os Himlen vant saa huld.
See, hvor dines
Længsel pines
Under Tidens Aften-Kuld.
Naar, o søde Brudgom, da
Vil du hente mig herfra.

Det er længsel, skuen – det er blevet kold aften, hvor man venter søvnen, roen, hvilen. Hvorledes denne beslutning om at søge sit andet sted, gentages vuggende, monotonisk, ses her:

Aldrig jeg meere på Verden vil tænke.
Himlen, kun Himlen jeg længes at see.
Jordiske Frihed er tungeste Lænke.
Glæden er grundet på Piller af Snee.
Kalken er dejlig, som Vellyst vil skienke;
Men den er blandet med giftigste Vee.
Aldrig jeg mere på Verden vil tænke.
Himlen, kun himlen, jeg længes at see.
Medens de Stolte sig sminke og svenke,
Maatte vel Ormene hiertelig lee.
Aldrig jeg mere på Verden vil tænke.
Himlen kun Himlen, jeg længes at see.

Hvad er det, der her er sket? Der må – forudsat af Brorson hos hans læser – være foregået et trosgennembrud. På den ene side af trosgennembruddet ligger tvivlen og synden. På den anden side frelsen og helliggørelsen. Gennem kampen, angsten, uroen bryder troen gennem »al angstens pile, ind i sin frelseres vunder at hvile«, som det hedder hos Brorson. Der opstår en kærlighedspagt med Gud. En meditativ hvilen sammen med Kristus – der kan slå over

i en helt hjemlig hygge, ligefremhed, lethed i omgang, spøgeri og humor som i et vellykket ægteskab. Det er, hvad pietisterne kaldte »overladenhed«. Sjælen opgiver alt og overgiver Gud alt. Det er det, der giver roen. Hele perspektivet forrykkes hermed. Den ortodokse teologi havde egentlig også i sig rummet disse tendenser. Den havde gjort kærligheden til det bærende i gudsforholdet. Den havde antaget en stadig mere hvilende, meditatív indlevelse i passionen, der var blevet gjort til troens hvilested, motivet til bod og bedring. Tendensen er der allerede hos den senere Kingo. Hos Brorson bliver det i langt højere grad kærlighedsmotivet sely, der gøres til troens hvilested. Og her er vi ved et af de punkter, hvor *good and bad taste* skilles – og hvor den dårlige smag ofte har fået overtaget og har stillet pietismen i et dårligt lys.

Det handler om, hvad man kan sige i sin egen stue og i sit eget soveværelse. Alene sammen med sin elskede – eller i et fortrolighedens rum med indforståede venner. Der kan man sige meget. Det er privat. Og *Svanesangen* er meget privat. Så kunne man sige, at det, der her siges, slet ikke skulle have været sagt. At Brorson ikke skulle have digtet det – eller at sangene kun burde have cirkuleret i en lukket kreds. Det er vistnok også tilfældet med Svanesangs tekster, men den genrelle strøm i pietismens opbyggelseslitteratur er en overdreven brug af kærlighedens og erotikkens sprog – i kæmpeoplæg og ofte ret så plat.

Det er i særlig grad Højsangen, der er forståelsesrammen for disse kærlighedsmøder og forsikringer mellem brud og brudgom. Traditionelt er Højsangen blevet læst som en allegori på Kristus og menigheden, men det lader sig selvsagt ikke gøre at opretholde denne allegorisering, når det nu er det enkelte individ, det handler om. Det er det direkte forhold. Man slår en tryllekreds af indforståethed omkring dette kammerspil, som jeg vil kalde det. Intimsce-
nen i moderne strindbergske forstand – eller pastoralen i rokokoenes forståelse. Hvad der siges, siges ikke offentligt, men læses alene, synges måske – men det i det afgrænsede rum.

Her må skønheden og nærheden besynges. Her findes dialogen og ekstasen, som den overtages fra Højsangen. Sjælen og Jesus taler med hinanden, som i *Svane-Sang* nr. 31:

Sjælen: Hvad est du dog skøn, ja skøn,
 Ja skøn, du allerlifligste Guds Søn!
Jesus: Du min Sulamith, Sulamith. Ja mit,
 Ja mit, hvad jeg har, er ogsaa dit.

Sjælen: Min Ven, du est min, ja min,
 Ja min; så lad mig altid være din!
Jesus: Ja vist, ævig vist, ævig vist, ja vist!
 Ja vist! du min skal blive her og hist.

Sjælen: Men tænk, jeg er her, ja her,
 Ja her iblant så mange dragne Sverd'!
Jesus: Så kom Due! kom Due! kom, ja kom!
 Ja kom! I Klippens Rif er Ro og Rum.

Man bemærker, at kærlighedsforholdet til stadighed er bundet til en længsel og at længslen kun kan stilles i det *rum*, der udgøres af Kristi (passions)sår.

De mærkeligste sange er de egentlige dialogsange. De vidner i høj grad om, at dette ikke er menigheds- eller forsamlingssang. Der er kun to roller, med en ganske rap dialog. De talende hugger efter hinanden, nærmest afbryder hinanden. Det står i skarp modsætning til den deklamatoriske stil, der kendes i den franske barokklassik. Her er det ganske anderledes småt. Hvis denne art af effekter skal opfattes, må der kun være meget få agerende og publikum må være tilsvarende småt og disciplineret.

Sjælen: Mon JEsus mig ej ynker nu?
Jesus: – – – Hvi klynker du?
Sjælen: Mit Lys gik ud. Mit Mod faldt ned.
Jesus: – – – Din Fod alt gled.
Sjælen: Giv til, giv til. – *Jesus:* Jeg vil.

Sjælen: Uagtsomhed den fæle Giest,
 Jesus: - - - Ja Siele-Pest,
 Sjælen: Har voldt mig mangen modig Taar',
 Jesus: - - - Ja blodig Saar.
 Sjælen: Og deraf er jeg svag og fei.
 Jesus: - - - Forsag dog ej!
 Sjælen: Er det mig rent forladt?
 Jesus: - - - Ja vist, min skat!

Og så det lille fine kammerspil mellem Jesus og Martha (nr. 28):

Martha: Min Søster har det mageligt.
 Jesus: - - - Behageligt.
 Martha: Hun har sig sadt saa troelig ned.
 Jesus: - - - Til Rolighed.
 Martha: Jeg Byrden har.
 Jesus: - - - Ja svar.
 Martha: Sit Kald man dog bør forestaa.
 Jesus: - - - Gjør saare faa.
 Martha: Ja Søster gjør mig liden Skiel,
 Jesus: - - - Agt Tiden vel.
 Martha: Nu Alting at forrette faldt.
 Jesus: - - - Er dette alt?
 Martha: Jeg lider Hierte-Sting.
 Jesus: - - - Af mange Ting.
 osv...

Forskellen til Kingos passionsdigtning er slående. Hvor Kingo bevæger sig i den høje stil, fremmaler et tableau og en lang række agerende, og så at sige sætter hele passionen op på en megascene, så går Brorson den stik modsatte vej.

I 1722 forespurgte Frederik Rostgaard biskop Worm om betimeligheden af at lade de tyske hofoperister opføre en passionskoncert i fasten. Det måtte Worm afvise:

Verset er indrettet som et andet Skuespil. Jeg holder ingenlunde Skuespil for syndige, naar de som vedbør, ere indrettede, samt paa tilbørlig maade og tid forestilles. Dog haver jeg, samt beholder til min død, de tanker, at Vor Velsignede Frelsers hellige og uskyldige lidelser ikke vel enten kan eller bør på noget Theatro fremsættes. Her skal, så vidt jeg af dette vers begriber, visse Personer forestille deels evangelisterne, deels andre, ja end og den Herre Jesum selv, da han leed på korset som i Urtegaarden, hvor hand svedte blod og udstod den sammme Helvedes pine, som vi alle til ævig tid skulle være under, dersom hand ei med sit fuldkomne offer havde fyldestgjort for os. ... De kan gøre sligt og dog meene intet deraf, men skal Mand i saa alvorlig en sag, som Christi død og pine ... tilstede dem at skiemte, eller skal Mand høre sligt for at forlyste sig med de Siungendes stemme?

De kand gøre sligt og dog mene intet deraf. Det er dér, problemet ligger. Man kan ikke regne med hjertets oprigtighed – og endnu mindre med mundens. Det hele er ukontrollabelt. Derfor må projektet falde. Dette er et angreb mod barokkens repræsentationskultur. Et angreb, der føres videre under Christian den Sjettes regering, hvor teatrene lukkedes. Da bliver den lille intim-scene erstatningen; den dramatik, hvor man som læsende selv er kontrollant af oprigtigheden – og hvor rammerne for, hvad man kan tillade sig, derfor også udvides.

Det giver ingen mening, ikke historisk at se Brorsons lyrik som specifikt pietistisk. Men – og der er et men – det giver også mening, aktuelt og brugsmæssigt *ikke* at se Brorson som pietist. Netop friskheden og munterheden, dybden i den meditative beskæftigelse med enkelttemaer, er et værdifuldt tilskud til salmebogen; en side, der ikke bør udryddes eller fortrænges – fordi alle kan have brug for de ord, Brorson så mesterligt leverer, og som få har leveret bedre end han. Nok er Brorson pietist. Men det er ikke sikkert, at man bliver pietist af at synge hans tekster i dag.

Var Brorson pietist?

En betragtning i anledning af 300-året for salmedigterens fødsel

Af Peter Thyssen

Når det gælder H. A. Brorsons salmedigtning, synes alle (teologer, litterater og andre) at kunne være enige om, at der her er tale om noget af det ypperste i dansk digtekunst. Ulige vanskeligere bliver det, når det gælder spørgsmålet om Brorsons teologisk-kirkelige tilhørsforhold. Hvor enkelte litterater slet og ret vil afvise dette problem som underordnet i forhold til det poetiske (for i stedet at se på Brorsons digtning som »digtning for digtningens egen skyld«), da er det netop Brorsons forhold til pietismen, der er den afgørende problemstilling hos de teologer og litteraturfolk, der tilkender Brorsons åndshistoriske baggrund en betydning for forståelsen af hans salmeeposi.

Denne problemstilling har fået ny aktualitet med 300-året for Brorsons fødsel, der efter skik og brug er blevet fejret gennem en række publikationer om Brorson – hans liv og gerning.¹ Bemær-

1. I udvalg kan nævnes: Niels Thomsen: »Hans Adolph Brorson – Folkelig pietisme«, *Ribe Stiftsårbog* 1993, Steffen Arndal: *H. A. Brorsons liv og salmedigtning*, Kbh. 1994, Jan Ulrik Dyrkjøb (red.): *Brorson. En bog i 300 året for salmedigterens fødsel*, Kbh. 1994; indeholdende følgende bidrag:

Anders Pontoppidan Thyssen: »Brorson og pietismen. Med særligt henblik på eftertidens pietismekritik«, Peter Widmann: »'Næsten oprunden' – et lærestykke om tid og evighed«, Erik A. Nielsen: »Hjerteøjet – Brorsons salmer og emblematikken«, Carsten Bach-Nielsen: »En ret bedugget himmelblå sjæl. Om sansning og natur hos Brorson«, Erik Skyum-Nielsen: »Den stærke basun. Svane-Sang som museumsstykke«, Jørgen Michaelsen: »Brorsons salmer i brug«, Jan Ulrik Dyrkjøb: »Den livsalige gestalt. Arven fra pietismen og Brorson«.

Nævnes må i denne sammenhæng også Henrik Glahn: *Melodier til salmer af Hans Adolph Brorson 1694-1764. Et udvalg af pietismens åndelige sange*, Kbh. 1994.

I det følgende vil der blive henvist til forfatternavnene.

kelsesværdigt er det her, hvordan Brorson og datidens pietisme i vid udstrækning søges harmoniseret under henvisning til, at pietismen, når det kommer til stykket, slet ikke var så slem, som den siden har fået ry for at være! Brorsons salmepoesi og pietismens teologi står dermed ikke længere i noget konfliktforhold til hinanden; tværtimod kan nu også salmernes pietistiske indhold læses med den begejstring, der tidligere i langt overvejende grad var forbeholdt deres poetiske udformning.

I det følgende skal Brorsons forhold til pietismen overvejes nærmere, også i relation til den positive revurdering af pietismen, der afspejler sig i Brorson-årets litteratur. Det skal foregå ved først at se på pietismen som teologihistorisk epoke, og dernæst ved at inddrage elementer fra Brorsons salmedigtning, der synes egnede for en nærmere afklaring af spørgsmålet om, hvorvidt Brorson var pietist.

Pietismen som teologihistorisk epokebetegnelse

Når fænomenet »pietisme« i det 19. og 20. århundrede overvejende er blevet negativt bestemt², er det ikke uden historisk grund: oprindeligt havde begreberne »pietisme« og »pietist« nemlig udelukkende deres betydning som teologiske *skældsord*. Som så mange 'ismer' er også begrebet »pietisme« opstået som udtryk for en afart af den ægte vare (ligesom *rationalisme* er afarten af *rationalitet*, *aktivisme* en udartet form for *aktivitet*, osv.). Den »ægte vare« er i denne sammenhæng det latinske ord *pietas* (fromhed), og det var striden om den sande anvendelse af dette begreb, der fra slutningen

2. Til pietisme-kritikken i nyere tid, se *Pontoppidan Thyssen*.

af det 17. århundrede delte lutherdommens kirkefolk i to lejre: 'ortodokse lutheranere' og 'pietister'.³

Historisk opstod pietismen som en bred fromhedsbevægelse i sidste halvdel af 1600-tallet, og defineres traditionelt som det radikale modstykke til den lutherske ortodoksi. Pietismens repræsentanter yndede at gøre gældende, at den luthersk-ortodokse kristendom var stivnet i gold lærdom; heroverfor stillede man nu den levende tro som det ideale modstykke; *liv fremfor lære*.

Som altid, når en position bliver fremstillet af dens kritiske modpart, skal man være på vagt. Således også, når det gælder pietisternes kritik af den lutherske ortodoksi som »død lærdom«. Her viser historien imidlertid et noget mere nuanceret billede. Den luthersk-ortodokse tidsalder (1550-1700) kender en omfattende »fromhedspraksis«, hvad ikke mindst epokens salmedigtning vidner om (eksempelvis Paul Gerhardt). Det er netop denne luthersk-ortodokse *praxis pietatis*, pietismen er en udløber af. Den traditionelle opfattelse af den lutherske ortodoksi som en stivnet og død periode, er således i høj grad at betragte som en »pietistisk efterrationalisering«; tværtimod er det netop ortodoksiens fromhedspraksis, pietismen i dens forskellige afskygninger skylder sin herkomst.⁴ Sagt med andre ord: det er ikke altid de mest højtråbende kritikere,

3. Det er derfor ikke helt korrekt, når *Niels Thomsen* (s. 35) skriver, at ordet pietisme »efterhånden næsten kun bruges som et skældsord«; tværtimod er det *efterhånden*, at ordet har fået en *positiv* valeur, dvs. længe efter dets historiske opkomst. I »pietismens« blomstringstid (1700-1750) kunne ingen drømme om at kalde sig selv for »pietist«; det var et højst nedsættende ord, brugt af stærkt kritiske modstandere i betydningen »sværmer« eller »entusiast«!

4. Se også *Steffen Arndals* gennemgang af den lutherske ortodoksis individualiserede bodsfromhed som forudsætning for pietismen (s. 10ff.). Men når det hos Arndal hedder: »Prædikenen [i ortodoksien] bestod som oftest i tør og polemisk behandling af teologiske lærespørgsmål, der gik hen over hovedet på tilhørerne« (s. 11), må man igen advare mod generaliseringer; især når man betænker, hvem der har formuleret dem! Det materiale, der er overleveret af 1600-tallets prædikener, peger ikke specielt i retning af dogmatisk polemik, ligesom det er svært at forestille sig det store skisma mellem prædiken og *salmer*, der nødvendigvis må have bestået i gudstjenesten, dersom en sådan opfattelse af den luthersk-ortodokse prædiken holder stik.

der tegner det mest sandfærdige billede af en historisk epoke, selvom det ofte er disse kritikeres røst, der bliver tilbage som et historiens ekko!

Men hvori bestod da den egentlige *forskel* mellem ortodoksi og pietisme i 1700-tallet og dermed på Brorsons tid? Skal man forsøge at stille forskellen mellem ortodoksi og pietisme skarpt op, kunne man sige, at hvor ortodoksien funderer sig i det *objektive*, da tager pietismen udgangspunkt i det *subjektive*. Når den ortodokse lutherdom insisterer på en »troens objektivitet«, kan det ganske enkelt tages som et ønske om at sikre kristendommens almenhed; som noget, der er tilgængeligt for alle, og som alle kan have del i. Til dette formål bliver det nødvendigt med den teologiske lærdom, der skal garantere, at troen og dens grundlag (Den hellige Skrift) bliver udlagt og forklaret på den rette måde (deraf selve navnet *ortodoksi*; »den rette lære«). I sidste instans handler det om at fremstille kristendommen, så den bliver *troværdig*. Dette arbejde med fortolkningen af, hvad sand kristendom er, blev i tiden efter Luther så meget mere påkrævet, som der med reformationen var opstået konkurrerende tolkninger katolikker, kalvinister og lutheranere imellem (blandt de to sidstnævnte var især den rette forståelse af nadveren, det store stridsspørgsmål).

Det *objektive* inden for den lutherske ortodoksi begrænser sig imidlertid ikke til den teologiske lære. »Objektive« er også kirkens »nådemidler« (sakramenterne); dåben er som et genfødelsens bad til syndernes tilgivelse en objektiv tildragelse; nadveren er »Jesu sande legeme og blod« som en objektiv kendsgerning. Dette grunder sig altsammen på *Ordet* (prædikenen), der ved Helligåndens kraft gennemlyser og forklarer den sande betydning af frelsen i Kristus. Heri ligger ikke, at den kristne religion bliver rationel gennemskuelig, men at den så vidt mulig søges anskueliggjort ved hjælp af rationelle midler og at denne anskueliggørelse (gennem et samvirke af fornuft og Åbenbaring) er forudsætningen for den sande tro.

Overfor ortodoksiens fastholdelse af kristendommens *objektive anskuelighed* (den rette teologiske lære og kirkens sakramentale

tegn), sætter pietismen i sin rendyrkede version da den *subjektive erfaring* som troens fundament. Ikke de »ydre fakta« i form af teologiens lære eller kirkens handlinger, men derimod den enkeltes egen personlige oplevelse (»omvendelse«) er grundlaget for al sand kristentro. Del i frelsen har kun den, der har haft sin egen, helt individuelle oplevelse af Kristus; en »indre« oplevelse, der da til gengæld vender op og ned på alting i det ydre liv.⁵

Ud over spørgsmålet om det objektive og det subjektive, kan forskellen mellem ortodoksi og pietisme også anskueliggøres ved spørgsmålet om »synlighed« og »usynlighed« i forhold til *troens årsag* og *troens virkning*, som det fremgår af følgende opstilling:

ortodoksi:	troens årsag <i>synlig</i>	troens virkning <i>usynlig</i>
pietisme:	troens årsag <i>usynlig</i>	troens virkning <i>synlig</i>

For den ægte pietist har troen sin »grund« i den per definition *usynlige* privatoplevelse. Men som et bevis på, at en sådan indre oplevelse eller omvendelse nu også har fundet sted, må den give sig *synligt* tilkende i form af »troens virkninger«. Omvendelsen eller vækkelsen må med andre ord ændre den vaktens livsform i en sådan grad, at ingen kan være i tvivl om, at den reelt har fundet sted. Og da det jo handler om at være »vakt i Kristus«, vil man forventeligt starte med at vende »Kristi fjende«, nemlig »verden«, ryggen. Det kan så variere, alt efter den pietistiske bevægelses radikalitet; enten den totale verdensforsagelse eller den mere moderate version, hvor det drejer sig om at efterleve afstukne moralske normkodekser⁶.

5. Her kan der henvises til Brorsons »omvendelse« eller »trogennembrud« i hans tid i Løgumkloster (1717-1721). *Ardal* præciserer med rette (s. 24), at der for Brorsons vedkommende ikke er tale om nogen »totalomvendelse«; bestemt på dato og klokkeslæt, sådan som det forlangtes i datidens radikale pietisme.

6. Noget sådant anes i Brorsons kritik af datidens julestuer, jf. *Troens Rare Klenodie*, nr. 5.

Modsat vil den ortodokse lutheraner altid hævde en *synlighed* i det, der er »troens grund« (ordet og sakramenterne), hvorimod »troens virkninger« principielt forbliver *usynlige*. Eller rettere sagt: de »synlige virkninger« af troen spiller ikke nogen rolle i spørgsmålet om troens fundering. Naturligvis har også den lutherske ortodoksi en klar forestilling om, hvordan den kristne bør gebærde sig i verden, men i modsætning til pietisterne, er de ortodokse teologer temmelig illusionsløse, når det gælder tilliden til den enkeltes egen indsats i forhold til »troens frugter«. Tværtimod rummer den alt for store opmærksomhed omkring »troens virkninger« i ortodoks tankegang snarere en fare for at kunne misforstås i retning af, at troens gerninger *i sig selv* skulle være af frelsesværdi. »Troens virkning« er i luthersk-ortodoks sammenhæng først og fremmest den »indre frelsesvished«; en vished eller *erfaring*, der har sin fundering i den rette udlægning og forklaring af Skriftens ord.

Den grundlæggende forskel mellem ortodoksi og pietisme består derfor i, at hvor ortodoksien sætter den objektive, den »synlige« *lærdom* som den forudgående og nødvendige betingelse for den subjektive, den »usynlige« *erfaring*, da lader pietismen omvendt den »usynlige«, subjektive *vækkelse* eller *genfødsel* danne grundlag for det objektive og synlige *liv*, der sømmer sig for den »i troen vakte«.

Af denne skitsering fremgår det tillige, at forskellen mellem ortodoksi og pietisme ikke kun består i et modsætningsforhold mellem det »objektive« og det »subjektive« i kristendommen, men at pietismen først og fremmest må anskues som en *videreudvikling* i forhold til ortodoksien. Og dermed forlader vi den skarpe opstilling af modsætningerne, til fordel for en kort overvejelse af, hvordan pietismen som fromhedsbevægelse ligger i direkte forlængelse af den lutherske ortodoksi.

Det brede spektrum af kristendomsforståelse, der tilsammen rummes i ortodoksi og pietisme, kunne opstilles i følgende skema:

ortodoksi	pietisme
lære → erfaring	/ vækkelse → liv

Denne opstilling antyder såvel de fælles berøringsflader som de afgørende modsætninger. *Fælles* er her den kristne *erfaringsdimension*, hvad enten den grunder sig på den »rene lære« eller den selv udgør grundlaget for et »rent liv«. Men det er netop spørgsmålet om den »indre erfaring«, der skiller de to parter. Deres radikale udformning får de da i det omfang, de holder sig strengt på den ene eller den anden side af skråstregen. I de fleste tilfælde handler det imidlertid om en manøvrering over hele linien, men med forskellig accentuering. Den ortodokse lutheraner tager sit udgangspunkt i den »rene lære«, men kender udmærket vejen frem (den danske gudstjenestes indgangsbøn: ... *og hver dag forbedre mig i et helligt liv og levned* fra Kirkeritualet 1685, er luthersk-ortodoks arvegods). Tilsvarende er den moderate pietist på det rene med, at »vækkelsen« eller »omvendelsen« forudsætter et vist mål af kristen oplysning, omend det så igen bliver et stridsemne, hvorvidt denne oplysning bedst erhverves gennem teologiens skriftudlægning eller ved det private bibelstudium.

Spørgsmålet bliver nu, på hvilken måde Brorson lader sig indplacere i dette særdeles bredt anlagte »teologiske skema«. En kort overvejelse af bestemte træk i Brorsons salmedigtning kan tjene til en afklaring heraf.

»Salighedens orden« i Brorsons salmedigtning

Et særkende i Brorsons salmedigtning er, at udgangspunktet så godt som altid tages i *evangeliet* som en forhåndenværende realitet – »Den yndigste rose er funden«, »Det er den daglig trøst, hvormed«, »Vor tro er den forvisning på, at vi Guds nåde have«, osv.⁷ Brorson starter i sine salmer som oftest med at henvende sig til dem, der allerede *har* modtaget nåden, for da i det videre at koncentrere sig om nådens rette anvendelse. Spændingen består hos Brorson ikke

7. Jvf. *Pontoppidan Thyssen*, s. 30ff. og *Jørgen Michaelsen*, s. 159. – Se også Niels Thomsen: »Det søde maa ej gøres suurt'. Om lov og evangelium hos Brorson«, *Teologi og Tradition – Festskrift til Leif Grane*, Kbh. 1988, s. 160.

så meget (som hos Kingo) i at *komme til* nåden, men snarere i at *forblive i* nåden. Brorson forudsætter altså til stadighed en *forudgående* nådes- eller frelsesbegivenhed. Spørgsmålet er da, hvordan Brorson nærmere bestemmer denne forudgående frelseshandling.

Til belysning af dette kan tages nr. 104 fra *Troens Rare Klenodie* (1739): »O kære sjæl, som bliver ej«, der findes i Klenodiets 2. hovedafdeling om »Troens Grund«. Her indleder salmen underafsnittet »Om salighedens orden«; en overskrift, der i øvrigt er direkte taget fra den lutherske ortodoksis grundbegreb, *ordo salutis* (»frelsens orden«). Det drejer sig om en salme, der så langt fra hører til Brorsons poetiske højdepunkter (nærmest en katekismus på vers), men som netop i kraft af sit belærende præg kan bidrage til at vise, hvori det egentligt pietistiske består hos Brorson.

O kære sjæl, som bliver ej
(Mel. »Jeg ved et evigt himmerig«)

1. O kære sjæl, som bliver ej
ret længe her på jorden,
forstå dog livets rette vej
og salighedens orden!
2. Gud Fader, Søn og Helligånd
Een evig Gud vi ærer,
som alting med sin almagts hånd
har skabt, og alting bærer.
3. Han skabte Adam og hans brud
i sjælene så klare,
at ingen nu kan tænke ud,
hvor dejlige de vare.
4. Guds billedes fuldkomne glans
var dem i hjertet givet,
høj visdom i forstand og sans
og hellighed i livet

5. Men Adam blev fra Gud forventt
med Eva til at synde,
og dermed havde de fortjent
Guds evig vredes brynde.
6. Vor hele slægt har Adams sind,
enhver er ond, som fødes,
og skyldig til, med Satan, ind
i Helvede at stødes.
7. Al verden er i sin natur
til evig pine skyldig,
i verden fandtes ingen kur
mod denne skade gyldig.
8. Da ynkedes i evighed
Gud over verdens plage,
og sendte selv sin søn herved,
vor jammer bort at tage.
9. Guds søn til vores glæde lod
sig af en jomfru føde,
og gjorde for al verden bod,
da han på korset døde.
10. Så vil nu Gud for Jesu død
sig over os forbarme,
al verden tage i sit skød
og milde nådes arme.
11. Men da må ingen mere hen
i verdens lyster rende,
men skal derfra til Gud igen,
og grundig sig omvende.

12. Den Helligånd tilbyder ved
sit ord og sakramente
Guds nåde, kærlighed og fred,
som Jesus os fortjente.
13. I dem han virker kendelig,
som ej mod nåden stride,
den tro, som altid holder sig
til Jesu sår og side.
14. Da leve slige sjæle ej
i verdens lyster mere,
men lade sig på livets vej
ved ordets lys regere.
15. De elske Gud af hjerterod,
de elske deres næste,
og når dem nogen står imod,
da søge de hans bedste.
16. De våge, stride, hvor de går,
mod hjertets onde tanker,
og Jesu pine, blod og sår
er deres faste anker.
17. Enhver, som nu således tror,
og ej fra Gud vil vige,
han får, så lyder Jesu ord,
i sandhed Himmerige.
18. Men hvo, som ej vil vende om,
og lyset ej vil kende,
skal bære vredens svare dom,
og evig, evig brænde.

19. Hjælp, kære Gud! at alle ind
i nådens orden træde,
at gå i åndens rene sind
til evig fryd og glæde.

Bemærk *symmetrien* i salmen: vers 10 er salmens »aksepunkt«, hvor Kristi korsdød fremstilles som årsagen til, at Gud vil forbarne sig over den faldne menneskeslægt. I salmens første del (v. 1-9: menneskets skabelse, oprindelige herlighed, syndefald og arvesynd) er der næppe noget, som den ortodokse lutheraner ikke ville kunne genfinde sig selv i. Det samme gælder langt hen også salmens anden del; Helligåndens virke i ordet og sakramentet (v. 12), kærlighed til Gud og næsten som troens virkning (v. 15), samt det evige liv som »troens løn« (Joh. 3,16) i modsætning til døden som »syndens sold« (v. 17).

Hvad der derimod måtte skurre i den ortodokse lutheraners øre, er versene 11 og 18, der meget karakteristisk indledes med et »men«! Nok fremstiller Brorson her »salighedens orden« i dens strenge (bibelske og ortodoks-lutherske) objektivitet, *men* indfører dog den betingelse, at det enkelte menneske (for egen regning og risiko) nu også udnytter »nådens tid« og vender sig bort fra »verdens lyster«! Brorsons tale om at »vende om« (v. 11 og 18) kunne umiddelbart tolkes i lyset af den luthersk-ortodokse lære om *boden*; den frafaldne skal gøre bod (angre sine synder) for at genvinde nåden. Men hos Brorson optræder »omvendelsen« her ikke blot som forudsætning for at *genvinde* nåden, men som betingelsen for overhovedet at *vinde* nåden. – I aksepunktet (v. 9-10-11) er det vigtigt, hvad der står i vers 11: ikke *dåben*, men *omvendelsen* bliver i Brorsons salme udlagt som den umiddelbare vej til delagtiggørelsen i nåden. *Dåben* (og dermed syndernes forladelse) antydes ikke med et ord (»sakramente« i vers 12 betegner eksklusivt *nadveren*). Det er naturligvis langt fra ensbetydende med, at Brorson ikke anser dåben for nødvendig. Men han finder øjensynligt ingen gevinst i at fremhæve den som et grundelement i »salighedens orden« (som i sin tid Luther og siden Grundtvig). Det skyldes

Brorsons (genuint pietistiske) forbehold over for blotte henvisninger til alle ydre former for frelsesmidler; dåben som »ydre hændelse« er ikke tilstrækkelig, men får først værdi i forbindelse med den levende tro. Eller som det lyder i det berømte vers fra *Svane-Sang* (1765), 21 (DS 309,2):

Af døbte vrimler stad og land,
men hvor er troens brand?

For Brorson har dåben ikke længere (som i ortodoksiens dage) sin umiddelbare gyldighed som objektiv tildragelse.⁸ Den retfærdiggørelse, der er givet med dåben, er virkningsløs, hvis ikke den subjektivt tilegnes i troen. Brorson må derfor ende med at hævde, at omvendelsen eller genfødslen er forudsætningen for retfærdiggørelsen, idet retfærdiggørelsen alene kan modtages af den, der gennem omvendelsen er kommet til tro.

Det er noget, der særligt tydeligt kommer frem i den uenighed, Brorson fra 1742 havde med præsten i Verst, Niels Tøxen. Striden drejede sig om Erik Pontoppidans katekismusforklaring, der 1738 var blevet forordnet til brug i sognene, men som den ortodokse Tøxen nægtede at undervise efter, idet han henviste til bogens »entusiastiske vranglære«.⁹ Som biskoppelig tilsynsmyndighed havde Brorson ansvaret for, at Pontoppidans katekismus blev brugt i hans stift, men i stedet for blot at true Tøxen med straf for lovovertrædelse, kastede Brorson sig ud i et længere forsvar for Pontoppidans katekismus; i et (forgæves) forsøg på at overbevise Tøxen om bogens ulastelighed og fortræffelighed. Indholdet i

8. Det er således meget betegnende, at Brorson i sin gendigtning af Paul Gerhards dåbssalme, »Du Volk, *das du getaufet bist*« (1657), oversætter første linie: »Du folk, *som kristne kaldes vil*« (1739, DS 405) – det er ikke tilbagemblikket på dåbens nådegave (som hos Gerhardt), men det fremadrettede blik på de døbtens 'kristne værdighed', der er hovedsagen for Brorson.

9. Jvf. *Armdal*, s. 75.

denne strid kan kort anskueliggøres ved følgende passager fra Tøxens og Brorsons skrivelser:

Tøxen:

(Pontoppidan) ... mænger det ene iblandt det andet, sætter foreningen med Gud og genfødselen forud for retfærdiggørelsen, og synes således at ville formørke os den salige lærdom om syndernes forladelse, som uden tvivl er den første og fornemste velgerning, vi have af Vor Herre Jesus Kristus, uden hvilken vi ikke kunne blive delagtige i de andre [velgerninger], thi hvordan er det muligt, at vi kunne blive forenede med Gud, førend vi først have fået del i retfærdiggørelsen.¹⁰

(Pontoppidan) ... vil endelig have genfødselen forud for retfærdiggørelsen, hvor det dog er højst fornødent at observere den rette orden imellem dem, på det at den sande trøst fra den retfærdighed, som tilregnes os ved troen alene, kan bevares pur og ren, at den ikke skal berøves de ængstede samvittigheder. (s. 377)

Brorson:

Det er bekendt, at begge sker på en gang, thi så snart den saliggørende tro er der, så er både genfødselen og retfærdiggørelsen der, og da de ikke kan udtales på en gang, sætter nogle teologer genfødselen, andre retfærdiggørelsen først. Imidlertid kan det ikke nægtes, at når man skal tale mest akkurat, må genfødselen sættes forud for retfærdiggørelsen, fordi antændelsen af troen, som er selve genfødselen, efter rækkefølgens orden og vores begreb, går forud for dens tilregnelser, som er retfærdiggørelsen. (s. 394)

Jeg vil her ikke tale om, hvad interesse nogen kan søge i, endelig at ville have retfærdiggørelsen forud for genfødselen; jeg ved

10. L.J. Koch: Hans Adolph Brorson. Visitatsberetninger og breve, Kbh. 1960, s. 376 (i nærværende sammenhæng gengivet i et tillempet nudansk).

nok, at den vankundige og syndsikre hob aldeles vil forstå det således, at de godt kan få syndernes forladelse i skriftestolen, endskønt deres hjertes forbliver uforandrede. (s. 394)

Tøxen mener altså, at troen på *retfærdiggørelsen* fra Gud er forudsætningen for genfødslen og foreningen med Gud. Brorson mener derimod, at det er *genfødslen* (dvs. troens antændelse), der er forudsætningen for retfærdiggørelsen.

For Tøxen er det altafgørende, at retfærdiggørelsen gennem syndernes forladelse i Kristus sættes som det objektive primære; af hensyn til de ængstede samvittigheder, der ikke ved af noget andet middel til trøst og sikkerhed. For Brorson er det altafgørende, ikke at blive stående ved retfærdiggørelsens objektive kendsgerning alene; af hensyn til de forhærdede samvittigheder, der mener sig i sikkerhed hos Gud uden hjertets subjektive tilegnelse af frelsen i Kristus.

Den fundamentale modsætning, der her kommer til udtryk i de teologiske læremeninge, beror dog først og sidst på, at Tøxen og Brorson taler ud fra forskellige præmisser. Mens Tøxen påberåber sig en klassisk-ortodoks lære, hvor forholdet mellem retfærdiggørelse og tro bestemmes som årsag-virkning, befinder Brorson sig i en senere udviklingslinie, hvor det er den antændte tro, der bliver retfærdiggørelsens betingende årsag.

I grunden handler det om to forskellige tolkninger af Luthers grundsætning: *Som du tror, så har du!* For Tøxen gælder det om at forstå troen som det radikale alternativ til *gerninger* (inklusive menneskets egne trosanstrengelser og inderlige præstationer); kun i troen *har* man retfærdiggørelsen fra Gud. Hos Brorson er dette blevet noget nær en trivialitet.¹¹ I stedet forskydes opmærksomheden til spørgsmålet om »troens egenskaber« eller »virkemidler«;

11. Den lutherske skelnen mellem *tro* og *gerning* er med andre ord noget, Brorson »kender til bevidstløshed«, som det i en anden sammenhæng hedder hos Carsten Bach-Nielsen, s. 105.

dvs. *hvordan* retfærdiggørelsen fra Gud erhverves i troen. Og som allerede antydnet, sker det ved at *hertet*, »troens hus«, fejes og pyntes, så Guds Ånd kan tage bolig i det – og at der uophørligt holdes vagt ved bagdøren, så der ikke slipper andre ånder ind!

Afgørende er det, at der her er tale om en kamp, den troende skal udkæmpe i *tid og rum*. I sin artikel, »Næsten oprunden ...«, fokuserer Peter Widmann på den betydning, *tiden* tillægges i Brorsons univers (især i *Svane-Sang*). Widmanns anliggende er bl.a. at vise, hvordan Brorsons salmedigtning kan bidrage til en fornyet teologisk besindelse på forholdet mellem tid og evighed. En af Widmanns pointer er, at Brorsons længsel efter *evigheden* ikke afstedkommer en diskvalificering af *tiden* (som man umiddelbart kunne tro). Tværtimod gælder det, at tiden er »kostelig og rar«.¹²

Brorson synes imidlertid at have en helt særlig grund til at tale om tidens kostbarhed. Det gælder nemlig, at hvis ikke omvendelsen sker i tiden, er frelsen for evigt forspildt. Eller som det siges i de to sidste vers af nr. 87 i *Troens Rare Klenodie*, »Hvad hører jeg i paradis?« (en katekismus-salme i dialog-form):

12. Jvf. Peter Widmann, s. 42ff.

14. Er synden da mig rent forladt?
Ja, få vi ham i troen fat.
Hvad gør mig vis i denne sag?
Din kamp mod synden nat og dag.
15. Er da min Gud mig mild og blid?
Ja, søg din Jesum kun med flid!
Men om det ej i tiden sker?
Så er der ingen redning mer!

»Om det ej i tiden sker ...« – dette kunne synes at være brændpunktet i Brorsons vægtning af tiden. Brorson værdsætter med andre ord ikke blot tiden som *nådens tid* (nemlig som *forudgribelsen* af det evige liv); tiden får snarere sin egentlige betydning og alvorsfylde som *afgørelsens tid* (nemlig som *forudsætningen* for det evige liv). Det vigtige er, at Brorson med denne særlige kvalificering af tiden opererer med et medium, inden for hvilket omvendelsen ikke blot *kan*, men også *skal* finde sted. Derfor kan han (under trusler om evig fortabelse) forlange omvendelsen og genfødslen som en nødvendig bestanddel af »salighedens orden«; som i vers 18 af »O kære sjæl, som bliver ej / ret længe her på jorden«:

Men hvo, som ej vil vende om,
og lyset ej vil kende,
skal bære vredens svare dom,
og evig, evig brænde.

Det er dette moment af menneskelig *betingelse* for at blive optaget i »salighedens orden« (i utidig konkurrence med Guds frelseshand-

ling i Kristus), der ind imellem har gjort det vanskeligt at overtage Brorson fuldt og helt. Og sådan vil det formentlig også vedblive at være.¹³

Brorson og pietismen

Indledningsvis blev det nævnt, at Brorson-året også har medført en positiv revurdering af Brorsons pietistiske baggrund. Spørgsmålet er imidlertid, hvor meget »pietisme« der overhovedet er i de elementer, der hos de forskellige skribenter fremhæves som det positivt særegne hos Brorson. Det gælder nemlig over hele linien, at Brorson når det kommer til stykket langt mere beskrives som en viderefører af de gamle traditioner end som en fortaler for samtidens åndsstrømninger. Således forsvarer *Anders Pontoppidan Thyssen* (s. 35) det »emotionale« i Brorsons salmedigtning under henvisning til både oldkirkens og reformationstidens emotionaliserende udtryksformer. På lignende måde pointerer *Peter Widmann* (s. 55), at den troendes subjektive forventning på ingen måde er en »pietistisk specialitet«. *Erik A. Nielsen* gennemgår ligheden mellem emblematiske motiver og poetiske udtryk i Brorsons salmer – under inddragelse af emblemer fra første halvdel af 1600-tallet! Og *Jan Ulrik Dyrkjøb* fremhæver (s. 172) pietismen som arvtager af den middelalderlige og reformatoriske fromhedstradition.

Den nyvakte interesse for den pietistiske epoke synes altså generelt at være båret af en fornyet opmærksomhed på pietismen som fortsættelsen og videreførelsen af en gammel tradition. Det er i grunden også meget betegnende for Brorsons salmedigtning. I

13. Jeg er naturligvis godt klar over, at »frelse« i sidste instans kræver et »ja« fra den frelste selv. Men det er ikke nødvendigvis det samme som det Brorson'ske krav om, at et sådant 'ja til evigheden' uigenkaldeligt skal have fundet sted som en bevidst og fri handling i tiden! – Der findes imidlertid også en mere evangelisk forståelse af dette tema, hvor tiden ikke i samme grad bliver overbelastet med bekymringer for den evige salighed, men hvor hovedstykket i stedet bliver *Guds »ja«* (i tiden og i evigheden).

sine salmer gør Brorson uophørligt brug af elementer fra den middelalderlige og reformatoriske tradition, ligesom hans forskellige poetiske billeder og motiver (i god reformatorisk ånd) næsten altid har forlæg i Bibelen.

Det er fremfor alt denne forankring i det bibelsk-teologiske betydningsunivers, der gør det vanskeligt at give Brorson etiketten »pietist«. Endnu vanskeligere bliver det, hvis man vælger at fastholde den *negative* betydning af ordet, som det oprindeligt havde. I betydningen »sværmeri« og »entusiasme« dækkede ordet »pietisme« over den form for »fromhed«, der påberåbte sig en umiddelbar og direkte »indre vej« til det guddommelige; uden om kirkens ydre formidling i ord og sakramenter. Pietismen var, tilspidset sagt, 1700-tallets form for »nyreligiøsitet«!

Brorson er først og fremmest gammellutheraner; hans teologi hviler på den lutherske grundsætning om, at der ikke findes nogen vej til Gud uden om Kristus. Et tidstypisk træk hos Brorson er da den intensiverede kontemplation over selve denne vej – såvel dens fuldendelse som dens tilbagelæggelse. Begge dele bliver hos Brorson først og sidst bragt til anskuelighed ved poetiske midler; hele Brorsons salmepoesi synes dybest set båret af viljen til at gøre det, der ikke står i nogen menneskelig magt, til virkelighed her og nu.¹⁴ Eller som det blev sagt ved et Brorson-symposium på Præstehøjskolen i Løgumkloster juni 1994 af den norsk-amerikanske hymnolog, *Gracia Grindal*, i tilknytning til Brorsons poetiske fremstilling af de rosenduftende himmelsale: *He makes you like to go there!*

14. Jvf. hertil *Erik Skyum-Nielsen* (s. 134), der i forbindelse med salmen »Når mit øje« bruger udtrykket: »omvendelse i syngende stund«!

